

Zorica Ivanović

O izučavanju srodstva u poslednjim decenijama XXveka*

Apstrakt: Kao klasično polje antropološkog izučavanja, studije srodstva nisu ostale van procesa kritičkih promišljanja i dekonstrukcije teorijskih i analitičkih kategorija i vrednosti discipline koji odlikuju savremenu antropološku teoriju. Kao i u slučaju promena u opštoj antropološkoj teoriji i praksi, uzroci koji su doveli do transformacija u studijama srodstva rezultat su teorijskih rasprava i kontroverzi u okviru discipline, ali u značajnoj meri i vandisciplinarnih uticaja, faktora koji su spoljašnji u odnosu na antropologiju kao disciplinu. U članku se ukazuje na kontradiktoran karakter savremenog perioda u studijama srodstva, uz nastojanje da se pruži odgovor na pitanje šta se uopšte podrazumevalo pod sintagmom "kriza srodstva" i da li je kriza predstavljala opštu odliku antropoloških izučavanja u tom periodu. Posebna pažnja je posvećuje kritici formalizma klasičnih teorija srodstva i perspektivama koje su imale za cilj da dokažu da "srodstvo ne postoji".

Ključne reči: antropologija, studije srodstva, refleksivnost, "kriza srodstva", nove perspektive

**Sedamdesete godine dvadesetog veka:
pogled na studije srodstva koje se menjaju**

Teoretičari koji se bave istorijom discipline i studija srodstva smatraju da se o savremenim antropološkim izučavanjima srodstva može govoriti od šezdesetih i posebno sedamdesetih godina dvadesetog veka kada dolazi do značajnih promena u odnosu na dotadašnja shvatanja predmeta, metoda i ciljeva ove vrste istraživanja. Ako sledimo periodizaciju uobičajenu u literaturi, radi se o četvrtom periodu u istoriji antropološkog izučavanja srodstva koji traje do danas.¹ Poslednja četvrtina prošlog veka predstavlja period oštih teorijskih rasprava i kontroverzi,

* Članak je rezultat rada na projektu "Antropologija u 20. veku: Teorijski i metodološki dometi" (Ministarstvo nauke Republike Srbije, ev. br. 147037).

¹ F. Zimmermann, *Enquête sur la parenté*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993, 34-35.

kada antropologija prolazi kroz značajne promene svojih koncepcija i ciljeva. Kao klasično polje antropološkog izučavanja, studije srodstva nisu ostale van procesa kritičkih promišljanja i dekonstrukcije teorijskih i analitičkih kategorija i vrednosti discipline koji odlikuju savremenu antropološku teoriju koja je, kako naglašava Henrijeta Mur, postala visoko reflektivna aktivnost.² Imajući u vidu karakter i značaj transformacija do kojih dolazi u ovom polju antropološkog izučavanja, podela na izučavanje srodstva u klasičnoj i savremenoj antropologiji ima svoje ne samo hronološko, već i teorijsko i epistemološko opravdanje.

Za razliku od klasične antropologije, kada je bilo moguće identifikovati dominantnu paradigmu koja je u određenom istorijskom periodu teorijski i metodološki usmeravala studije srodstva, tokom poslednje četvrtine prošlog veka se suočavamo sa različitim mišljenjima o statusu srodstva u okviru discipline, kao i o mogućnostima i načinima njegovog izučavanja. Može se reći da je to doba teorijske i epistemološke nesigurnosti i neusaglašenosti ili vreme "krize srodstva", kako ovu fluidnu situaciju dijagnostikuju neki teoretičari.³ Proces preispitivanja osnovnih pretpostavki na kojima je ova vrsta istraživanja bila razvijena teoretičari različito označavaju, ali su saglasni u pogledu značaja razvoja novih pristupa, interpretativnih modela i aspekata analize. S obzirom na promene u odnosu na klasične antropološke teorije i paradigme, Zimmerman smatra da s pravom možemo govoriti o "novom licu" antropologije srodstva.⁴ Ukratko, od sedamdesetih godina dvadesetog veka dolazi do promena u statusu, obimu i teorijskim i epistemološkim pretpostavkama na kojima su konstituisane studije srodstva u savremenoj antropologiji.⁵

Kritika proizvodnje antropološkog znanja o socijalnim odnosima koje nazivamo srodstvo, povezana je kako s procesom teorijskih i metodoloških promena u okviru discipline, tako i s transformacijama u okviru šireg društvenog polja u kome antropologija deluje i koji predstavlja konstitutivni element u definisanju njenog diskursa, istraživačkih polja, problema i interpretativnih modela.⁶ Kao i u

² H. L. Moor, *Anthropology at the Turn of the Century*, u: H. L. Moor (ed.), *Anthropological Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1999 : 9.

³ P. P. Schweitzer, Introduction, u: P. P. Schweitzer (ed.), *Dividends of Kinship. Meanings and Uses of Social Relatedness*, Routledge, London and New York, 2000 : 4; M.G. Peletz, *Kinship Studies in Late Twentieth-Century Anthropology*, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24, 1995 : 345.

⁴ F. Zimmermann, op. cit. 205.

⁵ M. G. Peletz, op. cit. 345; L. Stone, Introduction: Theoretical Implications of New Directions in Anthropological Kinship, u: L. Stone (ed.), *New Directions in Anthropological Kinship*, Roman & Littlefield Publishers, New York, Oxford 2001: 1; L. Holy, *Anthropological Perspectives on Kinship*, Pluto Press, London and Chicago, 1996 : 4; F. Zimmerman, op. cit. 35, 205.

⁶ Z. Ivanović, Antropološka kritika teze o "braku kupovinom žena" kao prilog promišljanju interdisciplinarnosti, *Etnoantropološki problemi*, n. s. god. 2, sv. 4, 2007 : 164.

slučaju promena u opštoj antropološkoj teoriji i praksi, o čemu sam pisala na drugom mestu, uzroci koji su doveli do transformacija u studijama srodstva rezultat su teorijskih rasprava i kontroverzi u okviru discipline, ali i vandisciplinarnih uticaja, faktora koji su spoljašnji u odnosu na antropologiju kao disciplinu.⁷ Majkl Pelec, na primer, ističe značaj interne kritike koju su pokrenuli Rodni Nidam i Dejvid Šnajder kao i uticaj feminističkog, struktural-marksističkog i istorijskog pristupa koji se razvijaju u ovom periodu. On takođe naglašava značaj "repatrijacije studija srodstva" i početak izučavanja zapadnih društava, kao i razvoj novih reproduktivnih tehnologija (NRT) i s tim povezana pitanja koja se, između ostalog, odnose na različite aspekte srodstva kod osoba istopolne seksualne orijentacije.⁸ Na sličan način, Zimerman ukazuje na nekoliko osnovnih faktora i posebno ističe: teorijske kontroverze u okviru discipline i značaj Šnajderove kritike "spontanog naturalizma" u studijama srodstva; usmeravanje antropologije na Zapad kao predmet istraživanja; prodor istorije u polje antropologije; ideološki šok izazvan talasom sociobiologije; razvoj feminističke kritike u društvenim naukama; nove tehnike biološke reprodukcije uz medicinsku asistenciju (NRT)). Smatra da su odlučujući značaj za postavljanje novih pitanja i razvijanje novih perspektiva imali uticaji koji su dolazili van antropologije.⁹ Linda Stoun takođe ukazuje na te faktore posebno naglašavajući važnost obnovljenih rasprava o odnosu srodstva i biologije do kojih je došlo pod uticajem kako Šnajderove kritike evropocentrizma i biologizma u studijama srodstva, tako i pod uticajem razvoja neo-darvinističke evolutivne biologije.¹⁰ I drugi savremeni teoretičari i teoretičarke daju slična objašnjenja i uglavnom naglašavaju značaj one perspektive koja je najbliža njihovoj teorijskoj poziciji. Za Švajcera je to burdijeovska instrumentalistička perspektiva koja preispituje funkcije i upotrebe srodstva i srodničkih veza u različitim društvenim kontekstima i situacijama.¹¹ Džejn Kolijer i Silvija Janagisako kao osnovne kategorije, koje su dovele do razvoja novih orijentacija u studijama srodstva, identifikuju "analizu kulturnih značenja", "sistemske modele nejednakosti" i "istorijsku analizu". Smatrajući da srodnički i rodni (*gender*) odnosi ne predstavljaju različite analitičke domene već da su nerazdvojivo povezani, u analizama ovih autorki se rod, moć i razlika pojavljuju kao ključni koncepti.¹²

⁷ v. Z. Ivanović, Pogled na savremene transformacije antropološke teorije i prakse, *Antropologija*, Časopis odeljenja za etnologiju i antropologiju, br.6, 2008, u štampi

⁸ M. G. Peletz, op. cit. 343 i d.

⁹ F. Zimmermann, op. cit. 35.

¹⁰ L. Stone, Introduction. The Demise and the Revival of Kinship ... 241-256; Introduction: Theoretical Implications of New Directions in Anthropological Kinship ... 8-9, 11-12.

¹¹ P. P. Schweitzer, op. cit. 13-16 i d.

¹² J. Fishburne Collier and S. Junko Yanagisako, Toward a Unified Analysis of Gender and Kinship, u: J. Fishburne Collier and S. Junko Yanagisako (eds.), *Gender and*

Uopšteno posmatrano, može se reći da među teoretičarima srodstva postoji saglasnost oko osnovnih uzroka koji su imali odlučujući uticaj na savremene transformacije ovog istraživačkog polja i razvoj novih pristupa i aspekata istraživanja u periodu od sedamdesetih godina prošlog veka: 1. interna kritika studija srodstva šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka i razvoj novih teorijskih orijentacija i perspektiva; 2. uticaj feminističke teorije i kritike; 3. početak istraživanja srodstva u zapadnoevropskim društvima; 4. razvoj biotehnologija (novih reproduktivnih i genetskih tehnologija); 5. srodstvo postaje predmet izučavanja i drugih disciplina (od istorije i sociologije do neo-darvinističke evolutivne biologije).

Karakter i značaj promena u studijama srodstva postaje očigledan ako imamo u vidu da su u prethodnim periodima, kako u evropskoj, tako i severnoameričkoj antropologiji, dominirale različite vrste formalne analize koje su pažnju usmeravale pre svega na srodničku terminologiju, principe porekla i bračna pravila. Ukratko, na formalnu logiku različitih bračnih i srodničkih sistema kao interno strukturiranih celina. U tom smislu je bio značajan talas kritičkih preispitivanja i udaljavanja od strukturalističke teorije o bračnim savezima (engl. *alliance theory*; fr. *théorie de l'alliance de mariage*) koja je predstavljala dominantnu paradigmu u evropskim studijama srodstva u prvim decenijama posle Drugog svetskog rata. Međutim, to ne znači da je struktural-funkcionalistička teorija o grupama porekla (engl. *descent theory*; fr. *théorie de groupes de filiation*), koja je predstavljala najznačajniju orijentaciju u prvoj polovini dvadesetog veka, nestala. Naprotiv, vođene su oštre debate između zastupnika ovih različitih istraživačkih paradigmi o tome da li suštinu srodstva predstavljaju odnosi koje nazivamo krvnim srodstvom (engl. *kinship*; fr. *parenté*) i poreklom (eng. *descent*; fr. *filiation/descendance*) ili brak i bračne razmene koje dovode do uspostavljanja veza afinalnog srodstva. Iako su Dimeo i drugi antropolozi ukazivali da dve teorije ne isključuju jedna drugu, rasprave poput one između Fortesa i Liča su na jasan način pokazivale nepomirljivost ovih teorijskih pozicija, pre svega u britanskoj antropologiji.¹³ Radilo se, danas znamo, o "veštačkoj raspravi" jer ni jedna od ovih paradigmi nije mogla da objasni različite aspekte sistema srodstva.¹⁴ Sredinom prošlog veka u američkoj antropologiji i studijama srodstva je dominirala statistička analiza koju

Kinship. Essays Toward a Unified Analysis, Stanford University Press, Stanford 1987: 14-50.

¹³ L. Dumont, Descent, Filiation and Affinity, *Man*, Vol. 61, 1961 : 24-25; E. R. Leach, The Structural Implications of Matrilineal Cross-Cousin Marriage, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 81, N° 1/2, 1951: 23-55; M. Fortes, Filiation and Affinity: A Rejoinder to Dr. Leach, *Man*, Vol. 59, 1959 : 206-212.

¹⁴ M. Godelier, *Méthanamorphoses de la parenté*, Fayard, Paris, 2004 : 127.

je razvio Džordž Mardok u svom nastojanju da formalizuje antropološki metod i utvrdi zakonitosti srodničkih sistema i njihov odnos sa društvenom strukturom. Svoju, danas osporenu, tezu o vezi između srodničkog sistema i društvene strukture je nastojao da dokaže među-kulturnim statističkim poređenjima i na taj način ostaje beskonačno udaljen od perspektive koju razvija Levi-Stros.¹⁵ Pod uticajem Mardokovog rada, u američkoj antropologiji će biti revitalizovana formalna analiza srodničke terminologije čije je temelje postavio još Kreber početkom dvadesetog veka. Međutim, radilo se o različitoj vrsti formalizma od onog koji odlikuje strukturalizam i teoriju bračnih saveza. Dalji razvoj i svoj poseban izraz ovaj pristup će dobiti u radovima američkih "formalista" koji će tokom pedesetih godina razviti pristup poznat pod nazivom etnonauke (komponencijalna analiza) kao ranu fazu u razvoju kognitivne antropologije.¹⁶ Intelektualna tradicija američkog formalizma u studijama srodstva, čiji su istaknuti predstavnici Vord Gudinaf, Harold Šefler i Flojd Lansberi, je razvijena na postulatu da genealogija predstavlja univerzalni jezik srodstva i da sva društva i sve kulture u svojim definicijama srodničkih veza genealogiji pridaju privilegovani položaj.¹⁷ Naime, ovi teoretičari srodstva su smatrali da "primarne" kategorije genealoških veza (otac, majka, muž, žena, kćerka, sin) predstavljaju univerzalno jezgro svakog srodničkog sistema i na taj način su revitalizovali tezu Malinovskog o univerzalnosti nuklearne porodice. Ukratko, pokušali su da dokažu da u svim terminologijama srodstva postoji sistematska primena ovih osnovnih srodničkih termina u označavanju udaljenih srodnika (tzv. ekstenzionalistička teza).¹⁸

Preispitivanje teorijskih i epistemoloških pretpostavki na kojima su počivale studije srodstva u klasičnoj antropologiji značilo je, između ostalog, udaljšavanje od epistemološkog i metodološkog formalizma za koji su se zalagali gotovo svi značajniji teoretičari srodstva u prethodnim periodima.¹⁹ Drugim rečima, među antropolozima je preovladalo shvatanje da značaj i mesto analize

¹⁵ G. P. Murdock, *De la structure sociale*, Payot, Paris, 1972. (1949).

¹⁶ v. Ward H. Goodenough, Componential Analysis and the Study of Meaning, *Language*, Vol.32, N° 1, 1956 : 195-216; William C. Sturtevant, *Studies in Ethnoscience*, *American Anthropologist*, n. s. Vol. 66, N° 3, Part 2: Transcultural Studies in Cognition, 1964 : 99-131.

¹⁷ David M. Schneider, *A Critique of the Study of Kinship*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1984: 118-120; F. Zimmermann, op. cit. 188-189.

¹⁸ v. H. W. Scheffler, F. G. Lounsbury, *A Study in Structural Semantics. The Siriono System of Kinship*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1971.

¹⁹ Evans-Pričardova kritika formalizma iz pedesetih godina XX veka u tom smislu se može smatrati najavom "hermeneutičkog zaokreta" u antropološkim izučavanjima (srodstva). v. E. E. Evans-Pričard, *Socijalna antropologija*, Prosveta, biblioteka XX vek, Beograd, 1983 : 41-65. Više o tome Z. Ivanović, Pogled na savremene transformacije antropološke teorije i prakse... v. fn.8.

srodstva u savremenoj antropološkoj teoriji i praksi zavisi od razvoja novih pristupa i orijentacija, istraživačkih problema i perspektiva istraživanja. Kako kritika formalizma predstavlja jednu od osnovnih odlika savremenih izučavanja srodstva, ne čudi udaljavanje od do tada dominantne strukturalističke perspektive i drugih formalnih vrsta analize. Kritika Levi-Strosovog pristupa se može pratiti još od pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka kada zastupnici britanske varijante strukturalizma i teorije o bračnim savezima (Edmund Lič, Rodni Nidam) i transakcione analize (Fredrik Bart i Žan Kviznije) dovode u pitanje neke od osnovnih aspekata strukturalističke analize. U poslednjoj četvrtini dvadesetog veka kritika strukturalističke teorije (srodstva) dolazi iz različitih teorijskih centara (struktural-marksizam, teorija prakse, feministička i istorijska analiza, simbolička antropologija i kulturna analiza značenja)

U severnoameričkoj kulturnoj antropologiji strukturalizam, pa ni strukturalistička teorija srodstva, nikada nije ni bila razvijena.²⁰ Međutim, Anet Vajner, feministički orijentisana teoretičarka, je već ranih sedamdesetih godina dvadesetog veka dovela u pitanje osnovne pretpostavke na kojoj je strukturalistička paradigma bila razvijena, i na značajan način doprinela razvoju savremene antropološke teorije razmene dara koja je, kao što je poznato, predstavljala ključni koncept u Levi-Strosovim tumačenjima srodstva i nastanka ljudskog društva.²¹ Kritikujući tezu o "razmeni žena" Vajner naglašava da ne možemo polaziti od pretpostavke, kao što je to činio Levi-Stros, da sestra i supruga imaju univerzalnu ekvivalentnu vrednost. Niti možemo pretpostavljati univerzalnost odnosa brat-sestra čija uloga u reprodukovanju društva i društvenih odnosa može biti sasvim različita.²² Uopšteno posmatrano, do kritike strukturalističke teorije (srodstva) u američkoj antropologiji dolazi pre svega u okviru feminističke teorije sedamdesetih godina dvadesetog veka koja će biti od presudnog značaja za kasniji razvoj različitih feministički inspirisanih pravaca analize srodstva i porodice kao mesta nejednakosti, braka i bračnih transakcija, veze između srodstva, tela i seksualnosti i drugih fenomena u vezi sa srod-

²⁰ v. Z. Ivanović, op. cit. Cf. M. Milenković, *Istorija postmoderne antropologije. Teorija etnografije*, Etnološka biblioteka, knj.24, Beograd, 2007 : 82- 83.

²¹ A. B. Weiner, Weiner, B. Anette, *Women of Value, Men of Renown. New Perspectives in Trobriand Exchange*, University of Texas Press, Austin & London 1976. Literatura u kojoj se iznosi feministička kritika Levi-Strosovih epistemoloških postavki danas je već izuzetno obima. U domaćoj nauci kritiku ovog Levi-Strosovog shvatanja prva je dala Žarana Papić. Ž. Papić, *Polnost i kultura. Telo i znanje u socijalnoj antropologiji*. XX vek. Beograd 1997: 157-334.

²² A. B. Weiner, *Women of Value, Men of Renow*; The reproductive power od women and man, *Man*, n.s. Vol. 14, 1979: 328-348. ; Plus précieux que l'or : relations et échanges entre hommes et femmes dans les sociétés d' Océanié, *Annales E.S.C.* Vol. 37, N° 2, 1982: 222-245; *Inalienable possessions. The Paradox of Keeping While Giving*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1992 : 15 i d.

ničkim odnosima i sistemima. Već ovaj prvi talas feminističke kritike u antropologiji dovodi u pitanje seksizam i rodnu nejednakost na kome su bile razvijene klasične antropološke paradigme, kako strukturalistička teorija o bračnim savezima i razmeni žena između grupa muškaraca, tako i struktural-funkcionalistička teorija o grupama porekla prema kojoj je društvena organizacija takođe bila izjednačena sa muškim strukturama moći.

S druge strane, američki antropolozi poput Dejvida Šnajdera i Kliforda i Hildred Gerc se tokom šezdesetih i sedamdesetih godina zalažu za izučavanje srodstva kao kulturnog i simboličkog sistema. Drugim rečima, za razvoj takvog pristupa koji će biti zainteresovan za kulturnu konceptualizaciju srodstva u izučavanom društvu i razumevanje srodničkih veza u kategorijama onih koje izučavamo. Na taj način su ovi teoretičari, zastupnici simboličke teorije kulture, pokrenuli kritiku formalizma ranijih pristupa koji su bili nezainteresovani za pitanje kulturnih vrednosti i značenja, i koji su srodstvo i srodničke odnose posmatrali kao izdvojen domen, nezavisan od kulturnog sistema i drugih aspekata društva. Ukratko, u okviru ovog pristupa, koji je postao poznat kao "kulturna analiza srodstva", naglašavano je da se srodnički sistem ne može do kraja razumeti bez uvida u druge aspekte, principe, koncepte i sistem vrednosti. Kako društvo ne predstavlja skup autonomnih, međusobno nezavisnih delova, pogrešno je, kako su isticali Hildred i Kliford Gerc, pojam "srodnički sistem" shvatiti kao samostalnu strukturu osećanja, normi ili kategorijalnih razlika i klasifikacija.²³ Istovremeno, Šnajderova kritika biologizma i genealogizma u studijama srodstva će revitalizovati raspravu o pitanju – šta je srodstvo – priroda ili kultura? – i predstavljati jedan od najznačajnijih elemenata u procesu dekonstruisanja, ali i revitalizovanja ovog istraživačkog polja, o čemu će biti više reči dalje u tekstu.²⁴

U ovom periodu (poglavito) francuski antropolozi marksističke orijentacije dovode u pitanje podelu na domene društva i ispituju odnos srodstva i ekonomije u prekapitalističkim društvima i uticaje procesa globalizacije i tranzicije u kapitalizam. Tako su Emanuel Terej i Klod Mejaso prekapitalistička društva posmatrali kao sistem dominacije i nejednakosti u kome proces proizvodnje i reprodukcije utiče kako na domaćinstvo, tako i na odnose između domaćinstava.²⁵

²³ H. and C. Geertz, *Kinship in Bali*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1975 : 156.

²⁴ D. M. Schneider, *American Kinship: A Cultural Account*, *American Kinship. A Cultural Account*, The University of Chicago Press, second editions, Chicago, 1980. (1968); What is Kinship All about, u: Priscilla Reining (ed.), *Kinship Studies in the Morgan Centennial Year*, Anthropological Society of Washington, Washington, 1972, 32-63; *A Critique of the Study of Kinship*

²⁵ E. Teray, *Marxism and "Primitive" Societies. Two Studies*, Monthly Review Press, New York and London, 1972. (1969); C. Meillassoux, *Maidenes, Meal and Money. Capitalism and the Domestic Community*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981. (1975)

Po mišljenju Mejaso, suština takvog sistema počiva na kontroli rada mlađih i kontroli bioloških reproduktivnih sposobnosti žena od strane starijih muškaraca, pre svega na osnovu toga što imaju monopol u bračnim razmenama. Prema ovom tumačenju, dakle, stariji muškarci imaju kontrolu nad ljudskim radom i ženskim biološkim potencijalima kao i nad bogatstvom, materijalnim vrednostima (*bridewealth*) koje cirkulišu u bračnim razmenama. Drugim rečima, stariji muškarci su kontrolisali sredstva za društvenu reprodukciju. Mejaso, kao i neki drugi antropolozi marksističke orijentacije tog vremena, kontrolu starijih muškaraca u ovim društvima je shvatao kao početak uspostavljanja hijerarhijskog poretka i nejednakosti klasnih društava. S druge strane, on iznosi tumačenje prema kome u kapitalističkim društvima sam kapital ne može da reprodukuje radnu snagu koja je neophodna za društvenu reprodukciju. Stoga se mora oslanjati kako na prekapitalističke oblike proizvodnje kao na sredstvo reprodukcije radne snage – kao što je slučaj u zemljama "trećeg sveta", tako i na porodicu, i posebno "domaći" ženski rad, kao što je slučaj u industrijskim društvima.

Ovo objašnjenje je kritikovano po više osnova. Feminističke teoretičarke su Mejasou upućivale kritiku zbog njegovog analitičkog tretmana žena koje shvata kao sredstva za reprodukciju i zanemaruje njihove produktivne aktivnosti. Takođe kritikovan i zbog koncepta reprodukcije jer izjednačava biološku reprodukciju i reprodukciju društvenog sistema čineći, na taj način, kontrolu ženskih reproduktivnih potencijala uslovom postojanja i reprodukovanja društva. Ukratko, u okviru ovog objašnjenja žene su u svim društvima shvatanе kao "sredstva reprodukcije".²⁶ Naime, Mejaso je srodstvo shvatao kao instituciju koja reguliše biološku reprodukciju (reprodukciju ljudskih bića) i socijalnu reprodukciju (reprodukciju čitavog društvenog sistema).²⁷ Na taj način je, uprkos njegovom interesu za razvoj društvenih formacija, ostao u okvirima "marksističke verzije teleološkog funkcionalizma gde svi oblici postoje da bi se reprodukovali".²⁸ Posledica ovakve teorijske pozicije je da su prekapitalistička društva, kao što je to slučaj sa svakom funkcionalističkom perspektivom, shvaćena kao statična, društva bez promena. Ovaj interpretativni model, kako napominje Komaroff, objašnjava samo njihovu socijalnu reprodukciju i ne bavi se transformacijama do kojih dolazi u odgovoru bilo na unutrašnje, bilo na spoljašnje pritiske. Štaviše, ovaj model daje viziju ekonomije i društva u kojoj je ljudsko delovanje u potpunosti determinisano postojećim strukturama.²⁹

Moris Godelije, s druge strane, ističe da stariji muškarci, iako imaju autoritet i kontrolu nad mlađim muškarcima, ne predstavljaju "klasu" koja neophod-

²⁶ S. Junko Yanagisako and J. Fishburne Collier, op. cit. 20-21.

²⁷ C. Meillasoux, op. cit. xi.

²⁸ S. Junko Yanagisako and J. Fishburne Collier, op. cit. 21.

²⁹ J. J. Komaroff, *Sui Genderis : Feminism, Kinship Theory, and Structural "Domains"*, u: S. Junko Yanagisako and J. Fishburne Collier (eds.), op. cit. 62.

no dominira mladima i eksploatiše njihov rad. Osim toga, u društvima u kojima se autoritet i prestiž stiču na osnovu sopstvenih zasluga ili bogatstva koje je proizvedeno sopstvenim radom, ili putem sposobnosti da se privuku drugi, srodnici, prijatelji i pruže pomoć i rade za vas, tu stariji nemaju automatski viši položaj (tzv. društva sa *Big Men*-om).³⁰ Dakle, u okviru perspektive koju je razvio Mejaso, domaćinstvo i srodnički odnosi i institucije su direktno povezani s načinom proizvodnje materijalnih uslova života i stoga su njihovi oblici različiti u društvima s različitim načinom proizvodnje. Međutim, ova marksistička hipoteza nije potvrđena.

Danas gotovo da nije potrebno pominjati da je Moris Godelije razvio drugačiji pristup u okviru struktural-marksističke paradigme koji se razlikovao od većine teoretičara ove orijentacije. Kao i većini antropologa marksističkog usmerenja osnovna ideja mu je bila da izuči odnose "strukturalne korespondencije" između ekonomskih struktura, struktura srodstva i religijskih struktura.³¹ Drugim rečima, da ustanovi da li promene u domenu ekonomije dovode do promena srodničkih struktura i sistema. Za razliku od većine marksistički orijentisanih antropologa iz sedamdesetih godina prošlog veka, Godelije je od početka svog rada ukazivao da ne postoje odnosi uzročnosti i direktne korelacije između određenog načina proizvodnje i određenog sistema srodstva.³² Drugim rečima, da odnosi srodstva, kao ni religija, ne predstavljaju nadgradnju materijalnim uslovima proizvodnje i preraspodele koji postoje u jednom društvu. Nasuprot tome, on je još u svojim ranim radovima izneo svoju čuvenu tvrdnju da odnos između baze i nadgradnje ne predstavlja razliku između institucija, već razliku između funkcija. Na taj način je moguće da u određenim slučajevima srodnički odnosi mogu funkcionisati kao odnosi proizvodnje, kao odnosi koji predstavljaju okvir organizacije proizvodnje i preraspodele materijalnih elemenata društvenog života, dok u drugim slučajevima to mogu biti političko-religijski odnosi.³³ Godelijeovu argumentaciju je moguće razumeti ako imamo u vidu da u njegovom interpretativnom modelu ne postoji uobičajena marksistička distinkcija između baze (infrastrukture) i nadgradnje (superstrukture). To istovremeno znači da ne pretpostavlja, kao Altiser i oni koji su ga sledili, da se u osnovi društva nalazi jedan stabilan sloj – način proizvodnje i preraspodele – koji predstavlja bazu na koju se nadograđuju nestabilni i prolazni slojevi realnosti kao što su srodstvo, religija, kultura, a koje sve natkriljuje ideologija.

³⁰ M. Godelier, *Métamorphoses de la parenté*, Fayard, Paris, 2004 : 161.

³¹ M. Godelier, Aux sources de l'anthropologie économique, *Socio-Anthropologie*, N° 7, 1997. <http://revel.unice.fr/anthropo/document.html?id=98>

³² Ibid., *Marksizam i antropologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1982 : 68 i d.

³³ Ibid, Modes de production, rapports de parenté et structures démographiques, *La Pensée*, N° 172, 1973, 8-31; *Marksizam i antropologija* ...289-336, 348-358.

Da bi razvio ovakvu teorijsku poziciju Godelije je morao, kako sam kaže, da redefiniše Marksove osnovne koncepte "proizvodnja", "odnosi proizvodnje", "proizvodne snage", "sredstva za proizvodnju".³⁴ U okviru ove perspektive proizvodne snage se ne sastoje samo od materijalnih realnosti (priroda, izvori, sredstva za proizvodnju, čovek), već predstavljaju realnosti koje su isto toliko nematerijalne koliko su i materijalne. Jer, kako ističe, čovek ne može da deluje na prirodu alatima ili bilo kojim tehničkim sredstvom a da nema seriju predstava i idejnih principa na osnovu kojih konstruiše ova tehnička sredstva (alate, mašine), i na osnovu kojih ih koristi i čini funkcionalnim. Drugim rečima, postoji "mentalna komponenta" koja se nalazi u osnovi čovekovih materijalnih odnosa sa prirodom i koja uređuje odnose među ljudima i ljudsko društvo.³⁵ Jer, ne zaboravimo, jedna od osnovnih postavki ovog autora je da čovek predstavlja jedinu vrstu koja ne živi samo u društvu već stvara (proizvodi) društvo da bi u njemu živela.³⁶ Dakle, u osnovi "materijalne" baze društava prisutne su i aktivne i idejne realnosti – misao. Stoga proizvodi misli, prema tumačenju ovog autora, ne mogu biti nadgradnja materijalne osnove društva, jer su u njoj već aktivno prisutne. Na taj način, sistem srodstva, religija, predstave o odnosima koji treba da vladaju u društvu, ne mogu predstavljati samo odraz određenog načina proizvodnje već, nasuprot tome, mogu organizovati i uređivati te odnose.

U britanskoj antropologiji tog vremena, osim Liča i Nidama, značajnu kritiku paradigmi u klasičnoj antropologiji, a posebno Levi-Strosovog tumačenja braka i bračnih razmena, razvija i Džek Gudi koji pokreće i pitanje uticaja društvenih i istorijskih promena na porodicu, brak i odnose srodstva u Evropi i Aziji.³⁷ Na taj način je uticao na razvoj one orijentacije koja se, za razliku od teorije o grupama porekla i teorije o bračnim savezima, zalaže za istoričnost antropoloških studija srodstva. Marksistički orijentisan pristup Džeka Gudija je u mnogom aspektima različit od Godelijeovog i bliži radovima Kloda Mejasoa, pre svega zbog toga što odnos između materijalne osnove društvene or-

³⁴ Ibid., Introspection, rétrospection, projection, u: P. Descola, J. Hammel et P. Lemmonier (eds.), *La production du social. Autour de Maurice Godelier*, Fayard, 1999 : 471 i d.

³⁵ M. Godelier, *The Mental and the Material*, Verso, London, New York, 1986 : 11.

³⁶ Ibid., Meurtre du Père, Sacrifice de la sexualité ? Conjectures sur les fondements du lien social, u : Maurice Godelier, Jacques Hassoun (eds.), *Meurtre du Père ou Sacrifice de la sexualité. Approches anthropologiques et psychanalytiques*, Arcanes, Paris, 1996 : 51.

³⁷ J. Goody and S. J. Tambiah, *Bridewealth and Dowry in Africa and Eurasia* Cambridge University Press, Cambridge 1973; J. Goody, *Production and Reproduction. A Comparative Study of the Domestic Domain*, Cambridge University Press, Cambridge 1976; *The Development of the family and marriage in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

ganizacije i srodstva tumači kao uzročno posledičnu vezu na osnovu koje je, primenjujući komparacije u vremenu i prostoru, moguće utvrditi pravac razvoja srodničkih institucija i fenomena kao što su porodica, brak, bračne transakcije, nasleđivanje. Na taj način se na značajan način udaljava od levi-strovske perspektive, u okviru koje su razmene do kojih dolazi prilikom sklapanja braka tumačene isključivo na osnovu kriterijuma srodstva, nezavisno od političkih i ekonomskih aspekata društva. Iako nije bio prvi koji je isticao važnost društvene i istorijske kontekstualizacije braka i bračnih razmena i njihovih ekonomskih i političkih implikacija, bio je prvi koji je razvio teoriju o njihovom istorijskom razvoju. Iako se njegovom objašnjenju mogu uputiti značajne kritike zbog evolucionističke perspektive na kojoj je razvijeno, potrebno je istaći da je ovaj britanski antropolog na značajan način doprineo da bračne transakcije postanu poseban predmet istraživanja i teorijskih razmatranja, kako u antropologij tako i u drugim disciplinama. Tokom sedamdesetih godina prošlog veka, bračne transakcije su konceptualizovane kao poseban teorijski problem kome će antropolozi u narednim decenijama posvećivati posebnu pažnju u razmatranjima o ekonomskim i/ili političkim aspektima braka.

Nakon sedamdesetih godina prošlog veka marksistički orijentisan pristup prestaje da ima "monopol" na probleme u vezi sa mestom i ulogom srodstva u procesu istorijskog razvoja odnosa moći i socijalnih i političkih nejednakosti. Teoretičari zainteresovani za ova pitanja okrenuli su se drugim analitičkim i interpretativnim modelima. Ipak, kako iznosi Švajcer, ova teorijska perspektiva je doprinela da srodstvo postane značajano pitanje u širim društvenim analizama.³⁸ U tom smislu su posebno značajni radovi Morisa Godelieja koji u svojim kasnijim radovima analizirao i druge aspekte srodničkih odnosa i sistema posebno usmeravajući pažnju na pitanja razmene dara i kritiku Levi-Strovske teorije srodstva i društva, kao i na probleme u vezi s transformacijom srodničke terminologije i odnosom između srodstva, tela i seksualnosti.³⁹

Od sedamdesetih godina antropolozi francuskog govornog područja počinju da govore pre o bračnim strategijama, odnosno o društvenoj upotrebi srodstva, pre nego o bračnim pravilima.⁴⁰ Ovaj pristup razvija i popularizuje Pjer Burdije koji u antropološku analizu srodstva uvodi ekonomske termine i kate-

³⁸ P. P. Schweitzer, op. cit. 11.

³⁹ v. M. Godelier, *La Production des Grands Homme. Pouvoir et domination masculine chez les Baruya de Nouvelle-Guinée*, Fayard, Paris, 1982; *L'énigme du don*, Fayard, Paris, 1996; M. Godelier et M. Panoff (eds.), *La production du corps. Approches anthropologiques et historique*, Éditions des Archives Contemporaines, Amsterdam, 1997; *Le Corps humain, Supplicié, Possédé, Canibalisé*, Éditions des Archives Contemporaines, Amsterdam, 1997; M. Godelier, T. R. Trautman and F. E. Tjon Sie Fat (eds.), *Transformations of Kinship*, Smithsonian Institution Press, Washington and London 1998.

⁴⁰ F. Zimmermann, op. cit. 94.

gorije poput simboličkog kapitala, strategija, dobiti i gubitka i na taj način pravi prekid sa strukturalizmom koji je, kao što je poznato, bio zainteresovan za utvrđivanje elementarnih logičkih principa koji se nalaze u osnovi različitih bračnih pravila.⁴¹ U tom smislu se može reći da se radi o transformaciji epistemoloških pozicija koja se, pre svega u okviru francuske, ali i drugih antropoloških tradicija, odvijala od bračnih pravila do bračnih strategija, od nesvesnih struktura do svesnog, voljnog i racionalnog delovanja pojedinaca kao društvenih aktera. Međutim, ovaj pristup koji braku i bračnim razmenama pristupa iz drugačijeg ugla nalazimo i ranije. Naime, u okviru transakcione analize, koja je razvijena još pedesetih godina prošlog veka, antropolozi su počeli da izučavaju instrumentalne aspekte braka i bračnih razmena i transakcija i upotrebu srodničkih odnosa i veza u ostvarivanju društvenih i političkih ciljeva.⁴² Istražujući preferencijalno pravilo barka između patrilateralnih paralelnih srodnika koji je u literaturi poznat kao "arapski brak", Fredrik Bart i Žan Kviznije, kao najpoznatiji predstavnici ove orijentacije, skreću pažnju na faktore koje su bili zanemareni u okviru strukturalističke analize – na političke strategije čiji je cilj da povećaju moć pojedinaca i obezbede političku prednost i podršku u kontekstu rivalstva između braće i patrilinarnih srodnika u okviru rodovske grupe.⁴³ Zaključak ovih autora je da brak između patrilateralnih paralelnih srodnika nije norma, već preferencija. Drugim rečima, muškarac ima pravo da sklopi brak sa sestrom od strica, ali ne i obavezu da ostvari to pravo. U okviru ove perspektive, brak se pojavljuje kao praksa u kojoj društveni akteri biraju između više oblika braka procenjujući njegove ekonomske i političke predno-

⁴¹ P. Burdije, *Nacrt za jednu teoriju prakse. Tri studije o kabilskoj etnologiji*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999. (1972)

⁴² F. Barth, Segmentary Opposition and the Theory of Games: A study of Pathan Organisation, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 89, N° 1, 1959 : 5-21; J. Cuisenier, Endogamie et exogamie dans le mariage arabe, *L'Homme*, tom 2, N° 2, 1962, 80-105. Cf. P. Burdije, op. cit. 65-69.

⁴³ *Brak između patrilateralnih paralelnih srodnika* koji je u antropološkoj literaturi poznat i kao "arapski brak" podrazumeva brak sa kćerkom očeve sestre (FBD), odnosno sinom očevog brata (FBS). Međutim, potrebno je naglasiti da ovaj tip braka ne predstavlja pozitivno bračno pravilo kao što je to slučaj sa različitim oblicima braka između ukrštenih srodnika, i stoga je ove tipove braka i sisteme srodstva u kojima ih nalazimo nemoguće izjednačavati. Drugim rečima, u ovim društvima i sistemima srodstva u kojima se pojavljuje tzv. "arapski brak" ne postoje pozitivna bračna pravila koja određuju kategorije srodnika koje su pogodne kao bračni partneri. Radi se jednostavno o postojanju preferencije za određenog bračnog partnera koja je uočljiva u praksi i koja se ispoljava kroz statističke podatke, i koja je u manjoj ili većoj meri društveno valorizovana. v. P. Bonte, Introduction, u: P. Bonte (ed.), *Épouses au plus proche. Incest, prohibitions et stratégies matrimoniales autour de la Méditerranée*, Éditions de l'Écoles des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 1994 : 9, 10 i d.

sti. Ukratko, brak sa kćerkom očevog brata je shvatan kao vrsta strategije, a svaki sklopljeni brak kao neka vrsta kalkulacije.⁴⁴

Značajno mesto u okviru "funkcionalističke" i instrumentalističke intelektualne tradicije svakako je imao Rejmond Firth.⁴⁵ Kako s pravom ističe Švajcer, Firthova distinkcija između "socijalne strukture" i "socijalne organizacije" predstavlja preteču Burdijeove teorijski razvijenije konceptualizacije odnosa između "strukture" i aktivnog delovanja društvenih subjekata (*agency*).⁴⁶ Takođe, razlika koju je Moris Bloh uspostavio između motiva i efekata i između "moralnog značenja" i "taktičke" upotrebe srodničkih termina se može smatrati doprinosom razvoju ove paradigme, iako se ovaj autor ne može svrstati u zastupnike ove vrste analize. Ipak, tek s razvojem Burdijeove teorije prakse ova istraživačka paradigma, koja naglašava individualne motive, namere i racionalne i strateške aspekte srodničkog ponašanja, doživeće svoj puni razvoj i postati jedna od uticajnijih teorijskih orijentacija u savremenim antropološkim istraživanjima srodstva.

Opšta Burdijeova teorija je razvijena kako na kritici pretpostavljenog strukturalističkog objektivizma tako i subjektivističkih pristupa, poput etnonauka i simboličke i interpretativne antropologije, koji ljudsko mišljenje i delovanje tumače kao rezultat kulture i kulturnih kategorija, zanemarujući uticaj društvenih i ekonomskih odnosa kao objektivnih uslova ljudske egzistencije.⁴⁷ Ukratko, njegova zamerka strukturalizmu levi-strosovskog tipa se odnosi na nezainteresovanost za predstave društvenih aktera, odnosno na zanemarivanje sadržaja kulturnih kategorija, a time i za značenja i smisao koji ljudi pridaju "stvarnosti koja ih okružuje i koja upravlja njihovim postupcima". Istovremeno, Burdije kritikuje i naučna objašnjenja koja se oslanjaju prvenstveno na doživljeno iskustvo i na predstave društvenih aktera.⁴⁸

Udaljavajući se kako od strukturalističkog interesa za apstraktnu logiku kulturnih i bračnih pravila tako i od kulturnog relativizma, Burdije razvija perspektivu koja je usmerena na upotrebu srodstva u praksi, u svakodnevnom životu i iskustvu pojedinaca kao svesnih i racionalnih društvenih aktera. Na taj način, kulturna i srodnička pravila nisu više shvaćena kao proizvod nesvesnih struktura ljudskog uma, niti kao skup normi i koncepata koji pojedinac

⁴⁴ F. Zimmermann, op. cit. 98.

⁴⁵ F. H. Firth, *Two Studies of Kinship in London*, Athlone, London 1961. (1951); M. Bloch, The moral and Tactical Meaning of Kinship, *Man*, n. s, Vol. 6, N° 1, 1971: 79-87.

⁴⁶ P. P. Schweitzer, op. cit. 15.

⁴⁷ Više o teorijskim i epistemološkim postavkama Burdijeove teorije prakse v. M. Nemanjić, I. Spasić (ur.), *Nasleđe Pjera Burdijea*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2006; Z. Ivanović, Pogle na savremene transformacije antropološke teorije i prakse ...

⁴⁸ Pogovor, u: P. Burdije, op. cit. 245.

preuzima iz prethodnih generacija i prihvata putem socijalizacije. Umesto toga, srodničke strukture i pravila su shvaćeni kao predmet interpretacija i manipulacija, različitih taktika i strategija putem kojih pojedinci mogu da ostvare svoje namere i ciljeve. Smatrajući da društveni život gotovo uvek uključuje postupke i ponašanja koji su rukovođeni interesom i faktorima koji su istovremeno i materijalni i simbolički, Burdije ukazuje da i ne-ekonomske (socijalne, kulturne, ritualne) prakse mogu da predstavljaju vrednost, simbolički i društveni kapital koji može biti pretvoren u ekonomski kapital. S druge strane, ističe da ekonomske prakse imaju ne-ekonomske (socijalne i kulturne) dimenzije i da mogu biti pretvorene u "ne-ekonomske" vrste kapitala (simbolički, društveni, kulturni). Ukratko, Burdijeova teorijska pozicija je razvijena na pretpostavci da društvene strategije uvek uključuju i upotrebu kulturnih i simboličkih "dobara". Kao i materijalna dobra, i kulturne vrednosti i javni simboli imaju suštinsku ulogu u procesu stvaranja socijalnih razlika i odnosa nejednakosti.

Primenjujući ovu perspektivu u analizi srodstva kabilske grupe, Burdije ispituje odnos između oficijelnih bračnih pravila (brak između patrilateralnih ukrštenih srodnika) i strategija pojedinaca, odnosno između "oficijelnih objašnjenja" i "praktičnog znanja". Iako je njegova perspektiva, posmatrano s teorijskog i epistemološkog stanovišta, razvijenija od one koju su ponudili njegovi prethodnici, i Burdije i ostali teoretičari ove orijentacije individualne strategije, pa i bračne, posmatraju kao mogućnost racionalnog izbora koji pojedinci imaju u određenom društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu, izbora koji je određen unapred postavljenim ciljevima (nasledjivanje, fertilitet i obrazovne strategije ...).⁴⁹ Ukratko, u okviru "pristupa prakse" srodstvo se pojavljuje kao društveni odnosi koji ljudi stvaraju i s kojim nešto mogu da učine. Međutim, burdijeovska perspektiva sobom nosi i opasnost da koncept srodstva bude shvaćen i prikazan pre svega kao racionalna, utilitarna kategorija.⁵⁰ Svesni ovog ograničenja Burdijeove teorije, kasniji teoretičari, koji su se zalagali za analizu instrumentalnih aspekata srodničke veze i odnosa, osećaju se obaveznim da naglase da se u okviru njihovog pristupa "značenja" i "upotreba" nastoji se otkriti dijalektika između voljnog i namernog društvenog delovanja pojedinaca i grupa i nenamernih strukturalnih efekata.⁵¹ Teoretičari ove orijentacije, poput Petera Švajcera, ističu da odgovor na pitanje – šta ljudi rade sa srodstvom ili protiv srodstva? – može omogućiti bolje razumevanje lokalnih značenja srodstva i srodničke povezanosti, a time i adekvatniju analitičku konceptualizaciju odnosa koje

⁴⁹ P. Burdije, op. cit. 63-137.

⁵⁰ S. Junko Yanagisako, *Transforming the Past. Tradition and Kinship among Japanese Americans*, Stanford University Press, Stanford, 1985 : 13.

⁵¹ P. P. Schweitzer, op. cit. 15.

nazivamo srodstvom.⁵² Najpreciznije tumačenje ovog pristupa, koji pažnju usmerava na društvene i političke upotrebe srodstva kroz korišćenje kulturnog i simboličkog potencijala ovih veza, dao je Barnes kada je govorio o "srodstvu u akciji".⁵³ Iako mnogi fenomeni u vezi sa srodstvom (npr. srodnička terminologija, i principi porekla) ne mogu biti objašnjeni racionalnim delovanjem pojedinaca, teorija prakse i instrumentalistička perspektiva je pokrenula mnoga pitanja u vezi s ekonomijom i politikom srodstva, kako u tradicionalnim tako i savremenim društvima.

Sedamdesetih godina dvadesetog veka dolazi, dakle, do promene perspektive i značajnih kritika osnovnih epistemoloških pretpostavki studija srodstva u klasičnoj antropologiji. Preispitujući osnovne analitičke koncepte koje su antropolozi tradicionalno koristili u istraživanjima srodničkih odnosa, antropolozi tog perioda ukazuju na neophodnost uspostavljanja ove vrste istraživanja na drugačijim osnovama. Istovremeno, dolazi do kritike samog koncepta srodstva kao validne analitičke kategorije i preispitivanja mogućnosti njegove komparativne upotrebe. Kritika Dejvida Šnajdera će otići i korak dalje dovodeći u pitanje postojanje samog koncepta srodstva, a time i ovog polja istraživanja. Za razliku od teoretičara koji su se zalagali za kritičko preispitivanje i redefinisane ovog polja istraživanja na radikalno drugačijim osnovama u odnosu na tradicionalne pristupe i istraživačke paradigme, postmodernistički orijentisani antropolozi su smatrali da je najbolje rešenje za antropologiju da proglaši "smrt srodstva" kao što su to oni učinili.⁵⁴ Naime, u svojim razmatranjima o stanju i budućnosti antropologije postmodernistički usmereni antropolozi poput Kliforda, Markusa i Fišera jedva da i pominju teorijske probleme u studijama srodstva.⁵⁵

Ukratko, poslednja četvrtina dvadesetog veka predstavlja doba značajnih teorijskih i epistemoloških rasprava i kontroverzi u vezi s izučavanjem i statusom studija srodstva u okviru discipline. Stoga su mnogi teoretičari ovu situaciju opisivali kao "krizu srodstva". U nastavku rada ću ukazati na kontradiktoran karakter savremenog perioda u studijama srodstva, istovremeno nastojeći da pružim odgovor na pitanje šta se uopšte podrazumevalo pod sintagmom "kriza srodstva" i da li je kriza predstavljala opštu odliku antropoloških izučavanja u tom periodu.

⁵² Ibid.

⁵³ J. A. Barnes, Kinship Studies: Some Impressions on the Current State of Play, *Man*, Vol. 15, N° 2, 1980 : 301, navedeno prema: S. B. Ortner, Theory in Anthropology since the Sixties, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 26, N° 1, 1984 : 145.

⁵⁴ v. P. Sousa, The Fall of Kinship. Towards an Epidemiological Explanation, *Journal of Cognition and Culture*, Vol.3, N° 4, 2003: 265-303.

⁵⁵ L. Holy, op. cit. 172.

Vreme izazova, doba preispitivanja: šta je bila "kriza srodstva"?

O savremenom periodu izučavanja srodstva teoretičari govore kao o ambivalentnom i u teorijsko-epistemološkom pogledu konfliktnom periodu. Sedamdesetih godina dvadesetog veka prvi put je u istoriji discipline pokrenuto pitanje o značaju i budućnosti analize srodstva u antropologiji. Odgovori su bili različiti. Kreću se od tvrdnji da je došlo do "pada srodstva" i da su studije srodstva "mrtve" ili u "fazi umiranja", do ukazivanja da se "ljubavna afera antropologije sa srodstvom ohladila tokom poslednjih decenija".⁵⁶ Stoga analitičari savremeni period u izučavanja srodstva često opisuju kao kontradiktorno doba, kao "eru koja će videti i smrt i ponovno rođenje srodstva u antropologiji".⁵⁷ Drugi su, međutim, skloniji da govore o "krizi" i neophodnoj "reviziji srodstva", odnosno kritičkim preispitivanjima koja će omogućiti da u narednim decenijama dođe do revitalizacije ovog polja istraživanja i do razvoja novih aspekata i perspektiva istraživanja.⁵⁸ Ukratko, bez obzira koje metafore i opise koristili, većina teoretičara smatra da je prerano i preterano proglašavati "kraj srodstva". Majkl Pelec u tom smislu duhovito aludira na reakcije Marka Tvena kada je izjavljivao da su izveštaji o njegovoj smrti u mnogome preuveličani.⁵⁹

U odnosu na status studija srodstva u klasičnoj antropologiji, može se reći da sedamdesetih godina prošlog veka dolazi do marginalizacije studija srodstva u antropološkoj teoriji i praksi, koju odlikuje smanjenje interesa antropologa za ovu vrstu istraživanja onako kako je definisana u klasičnoj antropologiji. Rasprave o principima porekla, pravilima braka ili terminologiji srodstva poslednjih decenija više ne zauzimaju centralno mesto u izmenjenom antropološkom diskursu.⁶⁰ Linda Stoun čak iznosi da tokom više od dvadeset godina ni jedna knjiga o srodstvu nije izašla i da se tek sredinom devedesetih godina pojavljuju *Antropološke perspektive srodstva* Ladislava Holija (1996) i još ne-

⁵⁶ Cf. P. Sousa, op.cit. 265-268; L. Stone, Introduction. The Demise and the Revival of Kinship ...241; M. G. Peletz, op. cit. 345.

⁵⁷ L. Stone, Introduction. The Demise and the Revival of Kinship ... 241; Introduction: Theoretical Implications of New Directions ... 8.

⁵⁸ P. P. Schweitzer, op. cit. 4; M. G. Peletz, op. cit. 345 ;Cf. F. Zimmermann, op. cit. 27-37.

⁵⁹ M. G. Peletz, op. cit. 345.

⁶⁰ Janet Carsten, Introduction : culture of relatedness, u : Janet Carsten (ed.), *Culture of Relatedness. New Approaches to the Study of Kinship*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 2-3, 20 ; L. Holy, op. cit. 7; R. Parkin, , *Kinship* ... ix-x; M. G. Peletz, op. cit. 345; L. Stone, Introduction. The Demise and the Revival ... 242.

koliko dela koja će označiti obnovljen interes za ovu vrstu istraživanja.⁶¹ Čudna i previše uopštena tvrdnja, moram reći, pogotovo ako se ima u vidu da su tokom sedamdesetih i osamdesetih godina u evropskoj antropologiji vršena istraživanja i objavljeni značajni radovi u ovoj oblasti. Kako je napred ukazano, i u britanskoj i u francuskoj antropologiji tog vremena razvijani su novi pristupi i teorijska objašnjenja u okviru kojih je pitanje odnosa srodstva i s njima povezanih fenomena imalo istaknut značaj. Uostalom, i u američkoj antropologiji, koja je mnogo više bila zahvaćena "krizom antropologije" pa i "krizom srodstva", i pre sredine devedesetih godina su se pojavili radovi koji su imali poseban značaj u procesu transformacije i redefinisavanja ovog polja antropološkog izučavanja.⁶² S druge strane, tačno je da je tokom sedamdesetih i osamdesetih godina, pre svega u severnoameričkoj, ali i drugim antropološkim tradicijama, ideja srodstva postala (a za neke i ostala) problematičan teorijski koncept. To će za posledicu imati smanjenje javne produkcije u vidu predavanja, naučnih skupova, članaka i knjiga o srodstvu.⁶³ Na mnogim američkim univerzitetima kursevi o srodstvu su u ovom periodu gotovo nestali sa spiska univerzitetskih predmeta. Takođe, pojam "srodstvo" je izbegavan od strane autora koji su želeli da privuku pažnju publike.⁶⁴ Švajcer tako ukazuje da u nekim, inače dobrim monografskim studijama koje su se u velikoj meri odnosile na pitanja u vezi sa srodstvom, kao što je pitanje konstruisanja mreža društvenih odnosa putem srodničkih veza, sam termin "srodstvo" gotovo da nije bio korišćen.⁶⁵

U nastojanju da identifikuju uzročne faktore koji su mogli dovesti do toga da koncept srodstva postane problematična analitička kategorija, neprivaćna za mnoge antropologe, teoretičari posebno ističu značaj interne kritike koja će postati posebno oštra sa hermeneutičkim zaokretom u antropološkoj teoriji i

⁶¹ L. Stone, Introduction: Theoretical Implications of New Directions ... 8.

⁶² v. npr. A. B. Winer, *Women of Value, Men of Renown* (1976); J. Fishburne Collier and S. Junko Yanagisako (eds.), *Toward a Unified Analysis of Gender and Kinship* (1987)

⁶³ P. Sousa, op. cit. 267.

⁶⁴ P. P. Schweitzer, op. cit. 4.

⁶⁵ Ibid. 5. Kao jedan od primera Švajcer navodi monografiju o Eskimima sa Nelsonovog ostrva koja je nastala na osnovu doktorske disertacije A. Fienup-Riordan, studentinje Dejvida Šnajdera koji je dvanaest godina pre toga ustvrdio da je "srodstvo nepostojeći predmet istraživanja". Ključni pojam koji autorka koristi- ritualna distribucija- označava mrežu odnosa koja se konstruiše putem različitih rituala i ritualnih aktivnosti, a koja obuhvata prvenstveno odnose između srodnika. Međutim, termin "srodstvo" se ne koristi. A. Fienup-Riordan, *The Nelson Island Eskimo: Social Structure and Ritual Distribution*, Alaska Pacific University Press, Anchorage, 1983, prema: P. P. Schweitzer, op. cit. 5.

epistemologiji.⁶⁶ U tom smislu postoji, može se reći, gotovo nepodeljena saglasnost o uticaju čikaške škole simboličke antropologije i posebno kritike studija srodstva koju je sredinom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina izneo Dejvid Šnajder.⁶⁷ Za savremena antropološka istraživanja Šnajder je bio, da se poslužim rečima Dženet Karsten, jedna od "glavnih figura" iz brojnih razloga.⁶⁸ Uticaj koji je imala njegova kritika studija srodstva u klasičnoj antropologiji postaje jasan ako imamo u vidu da mnogi teoretičari govore o "šnajderovskom zaokretu" i "post-šnajderovskoj" epohi. Kako ću se kritikom formalizma u studijama srodstva baviti u narednom poglavlju rada, ovde je dovoljno ukazati na opšti pravac preispitivanja analitičkih koncepata i kategorija koji će tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka dovesti do teorijskih i epistemoloških promena i "fluidne situacije" u ovom polju izučavanja. Situacije koju će teoretičari označiti kao "krizu srodstva".

Genealogija kritičkih preispitivanja u studijama srodstva u evropskoj antropologiji vodi do radova Edmunda Liča iz pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog veka koji su predstavljali ne samo "revoluciju u teoriji britanske socijalne antropologije", kako ukazuje Moris Bloh, već su imali mnogo šire implikacije na teoriju srodstva, i uopšte, na teorijske pozicije antropologa. U periodu između 1951. i 1966. godine, Lič je postavio gotovo sva pitanja kojima će se baviti do kraja karijere.⁶⁹ Takođe je pokrenuo i anticipirao neke od problema koji će u narednom periodu biti predmet teorijskih rasprava i predstavljati deo procesa preispitivanja konceptualnih i epistemoloških pretpostavki na kojima su bila razvijena antropološka izučavanja srodstva. Dovodeći u pitanje prihvaćene koncepte o srodstvu, principima porekla, o braku, preskriptivnim ili preferencijalnim bračnim pravilima, kao i druge u antropologiji prihvaćene definicije i pojmove, Edmund Lič je pokrenuo kritiku kako britanske strukturalno-funkcionalne teorije o grupama porekla, tako i Levi-Strosove strukturalističke teorije o bračnim savezima. Na taj način je bio jedan od prvih autora koji je kritikovao teorijski i metodološki formalizam u studijama srod-

⁶⁶ P. Sousa, op. cit.

⁶⁷ Ibid. P. P. Schweitzer, op. cit. 2-4, 6-7; J. Carsten, Introduction: culture of relatedness, u: Janet Carsten (ed.), *Culture of Relatedness. New Approaches to the Study of Kinship*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 18-22; L. Stone, Introduction: The Demise and Revival of Kinship ...242-248; F. Zimmermann, op. cit. 182-193. v. Schneider, M. David, What is Kinship All About ...

⁶⁸ J. Carsten, op. cit. 6.

⁶⁹ M. Bloch, *Edmund Leach: A Bibliography* by Royal Anthropological Institute Great Britain & Ireland, *Man*, New Series, Vol. 7, N°2, 1992, 438. Osim većeg broja radova koji su u tom periodu štampani u vodećim časopisima poput *Man*, *Journal/Proceedings of Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, *American Anthropologist*, u ovom periodu su se pojavile i njegove klasične kritičke monografije v. Bojan Žikić, *Antropologija Edmunda Liča* ... 31-47.

stva. Tako se suprotstavio genealoškim ("ekstenzivističkim") objašnjenjima srodničke terminologije koja su, kako je napred u tekstu ukazano, bila razvijena na doktrini Malinovskog o ekstenziji osnovnih termina (otac, majka, muž, žena, kćerka, sin) na udaljene srodnike. Za razliku od dotadašnjih shvatanja genealogije kao "univerzalnog jezika srodstva" koje je dominiralo u britanskoj i američkoj antropologiji i koje je bilo razvijeno na pogrešnom verovanju da sva društva i sve kulture definišu srodničke veze na osnovu genealoškog principa. Lič srodničke termine ne prevodi u genealoškim već u opisnim kategorijama, na osnovu značenja koje imaju u određenom jeziku i kulturi.⁷⁰ Značaj rane Ličove kritike postaje očigledan ako imamo u vidu da su sredinom dvadesetog veka Mardok, a potom i zastupnici škole američkog formalizma i komponencijalne analize, nastojali da dokažu univerzalnost genealoškog principa i principa ekstenzije osnovnih srodničkih termina. Takođe, Šnajderova kritika klasičnih studija srodstva, kako će biti pokazano u narednom delu rada, počiva upravo na kritici shvatanja da genealogija predstavlja univerzalni način definisanja i konceptualizovanja srodničkih veza.⁷¹ Nasuprot formalnoj analizi terminologije srodstva, Lič se zalagao za opšti semantički pristup i u tom smislu je odbacivao distinkciju između osnovnih značenja srodničkih termina i njihovog izvedenog i metaforičnog značenja.⁷²

Postoji još jedan značajan pravac Ličove kritike koji će na značajniji način biti razvijen tek od sedamdesetih godina prošlog veka. Naime, ovaj autor je odavno skrenuo pažnju na značaj društvenih, političkih i ekonomskih faktora za razumevanje braka i bračnih razmena između rodovskih grupa (*lineage*) ili njihovih segmenata u "realnom životu" društava s elementarnim sistemima srodstva.⁷³ Na taj način je pokrenuo kritiku strukturalističkog koncepta bračnih razmena i uticao na promenu perspektive u odnosu na Levi-Strosovo tumačenje. Naime, u okviru strukturalističke teorije srodstva bračne razmene su bile konceptualizovane kao razmena osoba ili preciznije, kao razmena žena, a analitički

⁷⁰ E. R. Leach, Jinglypaw Kinship Terminology, *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 75, N° 1/2 1945, 59-72; Concerning Trobriand Clans and the Kinship Category 'Tabu', u: Robert Parkin and Linda Stone (eds.), *Kinship and Family. An Anthropological Reader*, Blackwell, Oxford, 2004, 158-175. Cf. E. R. Leach, Du nouveau sur "papa" et "maman", u: Rodney Needham (ed.), *La parenté en question*, Éditions du Seuil, Paris, 1977, 168-190.

⁷¹ Ovde je potrebno podsetiti da su Levi-Stros i zastupnici teorije o bračnim savezima doveli u pitanje ovu pretpostavku na kojoj je bila razvijena kako evolucionistička, tako i funkcionalistička i struktural-funkcionalistička teorija srodstva.

⁷² E. R. Leach, Jinglypaw Kinship Terminology ... ; Concerning Trobriand Clans and the Kinship Category 'Tabu'

⁷³ v. Leach (Edmund R.), *The Structural Implications of Matrilineal Cross-Cousin Marriage* ...23-55. (1951); Leach (Edmund R.), *Political Systems of Highland Burma. A Study of Kachin Social Structure*, Athlone Press, London, 1954.

interes je bio usmeren na otkrivanje apstraktnih logičkih principa na kojima počiva funkcionisanje različitih sistema srodstva i braka. Različiti oblici transakcija do kojih dolazi u kontekstu sklapanja braka, a koji uključuju cirkulaciju dobara i usluga, tumačene su samo kao jedan od elemenata u okviru opšteg sistema razmene. Drugim rečima, sama bračna davanja, njihov društveno i kulturno određeni sadržaj, funkcije i značenja, nisu predstavljala predmet posebnih teorijskih promišljanja.⁷⁴ U savremenoj antropologiji bračne transakcije, međutim, postaju konceptualizovane kao poseban teorijski problem pre svega zahvaljujući radovima Džeka Gudija koji ih, kao i Lič, povezuje s drugim aspektima društvene organizacije.⁷⁵ Ukratko, naglasak je pomeren s apstrakne logike bračnih pravila na izučavanje društvenih, ekonomskih i političkih aspekata i implikacija braka i bračnih davanja. Drugim rečima, u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka antropolozi su postali zainteresovani za društvenu i kulturnu logiku na kojoj počivaju različiti principi sklapanja braka.

Takođe, Ličov rad u kome preispituje antropološki koncept braka predstavlja jasnu najavu nastupajućih promena do kojih će doći u narednim decenijama kada će antropolozi postati svesniji da srodničke institucije i odnose nije moguće razumeti nezavisno od društvenog i kulturnog sistema, bez uvida u druge aspekte društva i sisteme vrednosti i značenja.⁷⁶ Uopšteno posmatrano, može se reći da su već njegovi rani radovi i napomene o "kontaminirajućim faktorima" društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog konteksta na srodnički i bračni sistem sadržavali onu vrstu kritike koja će na značajniji način biti razvijana tek od sedamdesetih godina dvadesetog veka.

Prvi veliki talas kritike koji će dovesti do transformacija u studijama srodstva većina teoretičara vezuje za ime Dejvida Šnajdera i Rodnija Nidama koji su svoj kritički stav prema klasičnim antropološkim teorijama srodstva izrazili na radikaln način. Kako s pravom ukazuje Švajcer, može izgledati ironično što ova dva autora, koji su u prethodnim decenijama vodila oštru teorijsku raspravu u vezi s formalnim određenjem pojma "preskriptivnog" i "preferencijalnog" bračnog pravila, kao osnovnih koncepata strukturalističke teorije srodstva, u sedamdesete godine dvadesetog veka ulaze s tako sličnim odbacivanjem koncepta srodstva.⁷⁷ Gotovo istovremeno, obojica su dovela u pitanje i osporila analitičku va-

⁷⁴ J. Comaroff, Introduction, u: J. Comaroff (ed.), *The Meaning of Marriage Payments*, Academic Press, London, New York, 1980, 30.

⁷⁵ J. Goody, *Bridewealth and Dowry in Africa and Euroasia ...; Production and Reproduction ...*

⁷⁶ E. R. Leach, *Poliandry, inheritance and the definition of marriage ...* (1955); v. B. Žikić, op. cit. 68-80.

⁷⁷ P. P. Schweitzer, op. cit. 3. v. George Caspar Homans and David M. Schneider, *Marriage, Authority, and Final Causes: A study of Unilateral Cross-Cousin Marriage*, The Free Press, Glencoe, 1955; Rodney Needham, *Structure and Sentiment. A Test Case in Social Anthropology*, University of Chicago Press, Chicago, 1962.

lidnost antropološkog koncepta srodstva. Ipak, između njihovih pristupa i shvaćanja budućnosti izučavanja srodstva u antropologiji postoje značajne razlike.

Sledeći Liča, Rodni Nidam se zalagao za radikalnu reviziju antropoloških kategorija korišćenih u ovom domenu istraživanja. Već naslov knjige koju je uredio 1971. godine – *Promišljajući srodstvo i brak* – nedvosmisleno ukazuje na uticaj Ličovog shvaćanja antropologije i izučavanja srodstva koji je izneo deset godina pre toga u svojoj sada već klasičnoj zbirci radova – *Promišljajući antropologiju*.⁷⁸ U obimnom uvodu i prvom poglavlju ovog dela Nidam kritikuje teoretičare srodstva zbog njihove "pasije za generalizacijom" i klasifikacijama samo na osnovu formalnih principa i nezavisno od društvenog i kulturnog sistema.⁷⁹ Njegova kritika se odnosi kako na teorije o grupama porekla i bračnim savezima tako i na formalnu analizu srodničke terminologije.⁸⁰ Nidam polazi sa stanovišta u kome nastoji da pokaže da svaka opšta definicija braka, incesta, srodstva i porekla predstavlja preterano uopštavanje jer ne može da obuhvati svu raznolikost i različitost kulturnih konceptualizacija. Kako prema njegovom mišljenju ne postoji mogućnost razvijanja opštih tumačenja srodničkih institucija i fenomena, iznosi tvrdnju da "ne postoji tako nešto kao srodstvo" (*there is no such thing as kinship*), odakle proističe zaključak da ne može postojati ni "teorija o srodstvu".⁸¹ Iste godine, na proslavi stogodišnjice Morganovog dela, Dejvid Šnajder formuliše slično stanovište tvrdeći da srodstvo, kao i totemizam ili matrijarhat, predstavlja "nepostojeći predmet istraživanja" (*non-subject*) koji postoji samo u umu istraživača, ali ne i u kulturama koje istražuju.⁸² Ukratko, prema Šnajderovom mišljenju, koncept srodstva nema nikakvu analitičku vrednost i stoga ga je potrebno odbaciti.

Uopšteno posmatrano, Nidam i Šnajder srodstvo shvataju kao socijalnu kategoriju koja je nezavisna od bioloških srodničkih veza. Ipak, Šnajder je u tom smislu mnogo radikalniji. Prema ovom shvaćanju, biološka reprodukcija i veze fizičkog (biološkog) srodstva koje se tim putem uspostavljaju ne mogu se smatrati univerzalnom osnovom srodstva jer su u mnogim društvima i kulturama srodnički odnosi definisani na drugačiji način. Istovremeno, etnoeksplicacije odnosno kulturne interpretacije procesa začeća i rađanja su toliko različite da nije moguće utvrditi njihov zajednički sadržaj i na osnovu toga odrediti šta je

⁷⁸ Needham, Rodney, Introduction, u: Rodney Needham (ed.), *La parenté en question*, Éditions du Seuil, Paris, 1977, 15-102. Cf. E. R. Leach, *Rethinking Anthropology*, the Athlone Press, New York, 1971. v. B. Žikić, op. cit. 58 id.

⁷⁹ "Pasija za generalizacijom" je Vitgenštajnov izraz i koncept.

⁸⁰ R. Needham, Introduction, u: R. Needham (ed.), *La parenté en question ...* 15-32; Remarques sur l'analyse de la parenté, u: R. Needham (ed.), *La parenté en question ...* 106, 123.

⁸¹ Ibid. 107.

⁸² Ovaj Šnajderov tekst je štampan naredne, 1972. godine. D. Schneider, What is Kinship All About ... 50, 51.

srodstvo u ljudskim društvima. Takođe, to nije moguće učiniti ni na osnovu sadržaja različitih društvenih normi. Na taj način se kao opšta teorijska dilema ovih autora pojavljuje pitanje šta je srodstvo, šta čini jedinstveni sadržaj i distinktivnu odliku odnosa koje nazivamo srodstvom. Kako je taj sadržaj nemoguće utvrditi, bilo na osnovu etnoeksplicacija o biološkoj reprodukciji, bilo na osnovu društvenih normi, nije moguće govoriti o srodstvu kao opštoj analitičkoj kategoriji. Ergo: srodstvo ne postoji.⁸³ Može se, dakle, reći da su Nidam i Šnajder pokrenuli kritiku antropološkog koncepta srodstva kao validne analitičke kategorije na osnovu mogućnosti njegove primene u komparativnoj perspektivi i u različitim etnografskim slučajevima. Međutim, za razliku od Nidama, Dejvid Šnajder zauzima radikalno relativističku perspektivu tvrdeći da srodstvo nema nikakve veze sa biološkom reprodukcijom već da predstavlja kulturnu i simboličku kategoriju koja u različitim društvima može imati različite sadržaje. Drugim rečima, ovaj autor ne samo da smatra da se začecje i rađanje ne mogu smatrati univerzalnom osnovom kulturnih definicija srodničkih veza, već poriče bilo kakvu vezu između bioloških veza srodstva i odnosa koji se u različitim društvima smatraju srodstvom.⁸⁴ Nidam, međutim, priznaje da postoji izvesni stupanj saglasnosti i preklapanja između biologije (koju shvata kao biološko, genetsko roditeljstvo) i društvene i kulturne interpretacije ovih odnosa, i u tom smislu se njegova perspektiva razlikuje od radikalnog kulturnog relativizma za koji se Šnajder zalaže. Kako ću detaljniju analizu Šnajderove simboličke teorije kulture i njegovu kritiku studija srodstva izneti u drugom radu, u nastavku ovog teksta ću pažnju usmeriti na razlike u pristupima između ova dva najznačajnija "skeptičara srodstva" i kritičara teorijskog i metodološkog formalizma.⁸⁵

Ukratko o kritici formalizma i novim perspektivama u studijama srodstva

Iako Lič, Nidam i Šnajder kritikuju formalističko stanovište prema kome je srodstvo moguće izučavati kao poseban i jasno ograničen "domen", nezavisan od drugih aspekata društva i kulture, važno je ukazati na razlike koje postoje između ovih "skeptičara srodstva".⁸⁶ Naime, Nidamova epistemološka pozicija i njegova vrsta argumentacije je različita od Šnajderovog radikalnog kulturnog relativizma koji nije ostavljao mnogo mesta za komparativne koncepte ili

⁸³ cf. P. Sousa, op. cit. 278.

⁸⁴ v. D. Schneider, *A Critique of the Study of Kinship* ... 99, 118, 124, 162, 175.

⁸⁵ Z. Ivanović, Simbolička teorija kulture i analiza srodstva, u pripremi

⁸⁶ v. Needham, *Remarques sur l'analyse de la parenté* ... 106 i d.; D. Schneider, *What is Kinship All About* ... 51; *A Critique of the Study of Kinship*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1984, 181-185.

istraživačke strategije.⁸⁷ Najveća razlika se uočava u shvatanju odnosa između kulturnog i društvenog sistema. Šnajder svoja tumačenja razvija na pretpostavkama simboličke antropologije koja, kao i Gercova interpretativna antropologija, sledi parsonovsku oštru distinkciju između kulturnog i socijalnog sistema i pažnju usmerava samo na kulturni i simbolički sistem.

Više u duhu tradicije evropske antropologije Nidam, s druge strane, dosledno ukazuje na međusobnu povezanost i usaglašenost između kulturnih značenja i simboličke strukture i socijalne strukture.⁸⁸ Međutim, kako je u literaturi već istaknuto, previše brzo i lako tvrdi da postoji "izuzetna saglasnost" između socijalnog i simboličkog sistema.⁸⁹ Njegova skeptična pozicija u odnosu na antropološka izučavanja srodstva razvijena je na drugačijim filozofskim pozicijama od Šnajderovog kulturnog relativizma.⁹⁰ Uostalom, Nidam sebe definiše kao strukturalistu i u tom smislu je daleko od Šnajderove pozicije, ali istovremeno zauzima i kritičku distancu u odnosu na Levi-Strosove teorijske i epistemološke postavke. Međutim, kao i Šnajder, Nidam (sledeći Liča) insistira na shvatanju srodstva kao kulturnog i simboličkog sistema. S druge strane, iako se zalagao za društveno i kulturno kontekstualizovanu analizu odnosa srodstva, Nidam ne osporava mogućnost komparativnog izučavanja i objašnjenja srodstva, već se, umesto toga, zalaže da ona budu zasnovana na drugačijim teorijskim i epistemološkim osnovama. To istovremeno znači da ne odbacuje svaku vrstu formalne analize, čije su prednosti, kako iznosi, jasne jer "interpretacija socijalnih činjenica nije moguća bez pribegavanja, na neki način, apstraktnoj analizi ... Shvatiti šta ljudi kažu bi trebalo da bude cilj formalne analize."⁹¹ Umesto taksonimijskih i esencijalističkih klasifikacija, on se zalaže za "politetičke klasifikacije". Drugim rečima, za takvu vrstu klasifikacija koja ne pretpostavlja da svi članovi neke grupe neophodno poseduju određeno svojstvo, niti da svaka osoba ima sve odlike koje su generalno karakteristične za članove te grupe.⁹²

Uprkos svim kritikama upućenim antropološkim (formalističkim) objašnjenjima srodstva, Nidamova teorijsko-metodološka pozicija nije radikalno relati-

⁸⁷ P. P. Schweitzer, op. cit. 3; J. Carsten, op. cit. 22., M. Godelier, *Métamorphoses de la parenté ...* 28.

⁸⁸ R. Needham, *Structure and Sentiment. A Test Case in Social Anthropology*, University of Chicago Press, Chicago, 1962, 95. Cf. Ibid. Remarques sur l'analyse de la parenté ... 103-131.

⁸⁹ F. Zimmermann, op. cit. 87.

⁹⁰ P. P. Schweitzer, op. cit. 4.

⁹¹ Formalna analiza, kako smatra, omogućava da se u društvenim fenomenima i kolektivnim predstavama otkrije poredak koji može biti vrlo različit od formalnih odlika. R. Needham, Introduction, u: Rodny Needham (ed.), op. cit. 35, 36.

⁹² R. Needham, Polythetic Classifications: Convergences and Consequences, *Man*, n. s. Vol. 10, N° 3, 1975, 363.

vistička u tom smislu da odbacuje mogućnost donošenja opštih teorijskih zaključaka. Naprotiv, zalaže se za opštu teoriju srodstva koja će, međutim, biti pažljivija u odnosu na detalje kulturnih značenja.⁹³ Za razliku od Šnajdera koji je doveo u pitanje sam koncept srodstva i mogućnost njegove komparativne upotrebe, Nidam se zalaže za "radikalnu reviziju" antropoloških koncepata. U tom smislu se može reći da njegova kritika klasičnih paradigmi i formalističkih pristupa u studijama srodstva predstavlja "konceptualnu terapiju" srodstva koja će doprineti redefinisavanju ovog polja istraživanja i razvijanju drugačijih teorijskih perspektiva.⁹⁴ Stoga teoretičari ukazuju na kontradiktornost Nidamove pozicije koja prožima i čitavu knjigu *Promišljajući srodstvo i brak* koja je bila izuzetno značajna u procesu preispitivanja antropoloških izučavanja i koja zauzima istaknuto mesto u antropološkoj teoriji srodstva.⁹⁵ Naime, u nekim tekstovima iz ove knjige naglasak je na kulturnoj definiciji i shvatanju određenih aspekata i fenomena odnosa srodstva. Tako, na primer, Bedelman razmatra predstave o incestu kod Kaguru iz Tanzanije, dok Foks u tekstu "Sestrino dete shvaćeno kao biljka" analizira metafore krvnog srodstva na indonežanskom ostrvu Roti.⁹⁶ S druge strane, veliki deo u Nidamovim tekstovima je posvećen razvoju njegovih ranijih analiza o preskriptivnim bračnim pravilima i u tom smislu ovi radovi ne predstavljaju, kako smatra Godelije, kritiku studija srodstva kao antropološkog domena izučavanja, već pre njihov nastavak i obogaćivanje.⁹⁷ Međutim, njegova kritika formalizma klasičnih pristupa označava jasno udaljavanje od Levi-Strosa, Fortesa i škole američkog formalizma. Istovremeno, Nidam s pravom kritikuje one svoje kolege koji još uvek nisu shvatili

ne samo da ne možemo izvoditi nikakve sociološke zaključke o institucijama, grupama ili osobama na osnovu strukture terminologije (srodstva), već ne možemo čak zaključivati da će status označen jednim istim terminom imati isto značenje.⁹⁸

Kako ukazuje Godelije, iz ove perspektive treba tumačiti i shvatati Nidamovu tvrdnju da srodstvo i teorija srodstva ne postoje, tvrdnje koje su u to vreme izazvale veliku, možemo reći, "intelektualnu pometnju":

⁹³ R. Needham, Introduction, u. R. Needham (ed.) op. cit. 86, 87, 90-91, 95.

⁹⁴ Ibid. 21.

⁹⁵ M. Godelier, *Méthamorphoses de la parenté*, Fayard, Paris, 2004., 26.

⁹⁶ Thomas O. Beidelman, De certaines notions kaguru sur l'incest et autres interdits sexuels, u : R. Needham (ed.), op. cit. 267-284 ; James J. Fox, L'enfant de la soeur considéré comm la plante. Les métaphores d'un langage de la consaguinité, u : R. Needham (ed.), op. cit. 302-330.

⁹⁷ M. Godelier, op. cit. 26.

⁹⁸ R. Needham, Introduction, u. R. Needham (ed.) op. cit. 94. Cf. M. Godelier, op. cit. 27.

Termin "srodstvo" je, dakle, bez sumnje pogrešan i predstavlja pogrešan kriterijum za komparaciju društvenih činjenica. On ne označava ni jednu posebnu klasu fenomena i ni jedan poseban tip teorije. On ne odgovara ni jednom kanonu kompetencije i autoriteta. Posledica toga je da ne možemo reći da je neki antropolog jak u srodstvu: on može biti jak u analizi i, u tom slučaju, sve zavisi od toga šta analizira. ... Da budemo jasni: "srodstvo"; odatle sledi da ne postoji ni "teorija srodstva".⁹⁹

U istom radu o kritičkim promišljanjima srodstva Lič je čak bio radikalniji i u svojoj kritici otišao dalje od Nidama tvrdeći da je izučavanje sistema srodstva kao celine odavno izgubilo značaj.¹⁰⁰ Međutim, na prilično kontradiktoran način, istovremeno ukazuje

da se iz toga ne može zaključiti da analiza formalne logike celine srodničkih termina za mene predstavlja aktivnost koja nema značaja.¹⁰¹

Ne upuštajući se u raspravu o tome da li su provokacije i paradoksi za Liča bili "hleb nasušni", kao što to smatra Moris Godelije, ovde je dovoljno reći da se možemo složiti s njegovim zaključkom da Nidam nije imao nameru da proglasi kraj, nemogućnost ili beskorisnost antropoloških studija srodstva.¹⁰² Namerno se služeći prejakim terminima, želeo je da istakne da je neophodno da ova vrsta istraživanja bude uspostavljena "na drugačijim osnovama, gde će se, osim (srodničkih) terminologija, ispitivati veza između srodstva i ekonomije, srodstva i odnosa moći, religije itd." (podvučeno u originalu).¹⁰³

U Nidamovim teorijskim tumačenjima je, dakle, očigledan hermeneutički uticaj koji jasno izražava govoreći o iluziji postojanja "prirodnih nauka o društvu", kako su antropologiju želeli da definišu Redklif-Braun, Fortes, i Levi Stros i, nasuprot tome, zalaže se za razumevanje značenja, kulturnih vrednosti i simbola.¹⁰⁴ Međutim, razlike u odnosu na poziciju Dejvida Šnajdera su jasno uočljive, kako u pogledu shvatanja odnosa između simboličkog i socijalnog sistema, tako i u odnosu na njegov relativizam. Ove razlike su, svakako još značajnije u odnosu na relativizam Gercove interpretativne antropologije, i osobito postmoderne antropologije. U literaturi je već ukazano da je Nidamovu teorijsku i epistemološku poziciju moguće smestiti na sredinu kontinuuma čije krajnje tačke predstavljau Gerc i Levi –Stros.¹⁰⁵ U tom smislu se može reći da hermeneutički uticaj i njegove posledice na izučavanje srodstva u evrop-

⁹⁹ Ibid. 45 ; Remarques sur l'analyse de la parenté ... 107. Cf. M. Godelier, Ibid. 27.

¹⁰⁰ E. R. Leach, Du nouveau sur "papa" et "maman" ... 169.

¹⁰¹ Ibid. 169.

¹⁰² M. Godelier, *Métamorphoses de la parenté* ... 28.

¹⁰³ Ibid. 28.

¹⁰⁴ R. Needham, Introduction, u. R. Needham (ed.) op. cit. 84.

¹⁰⁵ N. E. J. Whitten and E. Ohnuki-Tierney, op. cit. 639.

skoj i američkoj antropologiji nisu bile iste, kao što analitičari poput Paola Susse iznose.

Naime, ovaj autor, kao i mnogi drugi, uspostavlja korelaciju između promena u antropološkoj epistemologiji i "smrti srodstva" (nestajanja interesa za ovu vrstu izučavanja) do koje će doći sa razvojem simboličke i interpretativne, i posebno postmodernistički usmerene antropologije. Susa polazi od pretpostavke da je "srodstvo nekada imalo centralnu ulogu u antropologiji ... (da) je korišćeno za opisivanje onoga što antropolozi rade. Danas, mnogi bi mogli reći da je to ono što antropolozi ne rade."¹⁰⁶ Smatra da je ovakvo stanje stvari moguće objasniti ne toliko internom kritikom u studijama srodstva već pre činjenicom da je srodstvo postalo simbol formalističkih teorijskih orijentacija koje su nastojale da antropologiju približe "prirodnim naukama". I u tom smislu je u pravu. Kako sa hermeneutičkim promenama u antropologiji dolazi do suprotnog nastojanja, trebalo je udaljiti se i odbaciti studije srodstva kao simbol drugačije epistemološke pozicije i drugačije slike nauke. Drugim rečima, hermeneutičko, i posebno postmodernističko, "preterivanje sa smrću srodstva" treba razumeti, kako smatra ovaj autor, kao ideološki pokušaj da se uspostavi "hegemonija novog epistemološkog trenda".¹⁰⁷ Iako postoji veza između promena u antropološkoj epistemologiji i statusa studija srodstva, Susa je, možemo se složiti s Fajenbergom, precenio uticaj interpretativne i postmoderne antropologije i pretpostavljenog "pada srodstva". Takođe je zanemario razlike u epistemološkim pozicijama i argumentaciji koje postoje između predstavnika "hermeneutičkog zaokreta". Danas je, kako sam već ukazala, u studijama srodstva, kao uostalom i u širem disciplinarnom polju, teško identifikovati jednu paradigmu kao dominantnu. Osim toga, Susa nije uzimao u obzir društveni i politički kontekst u kome se savremena antropologija razvijala, a koji je imao uticaj na izučavanja srodstva.¹⁰⁸

Ukratko, kao što se ne može govoriti o "krizi antropologije" kao opštem stanju u okviru discipline, ni "kriza srodstva" (a još manje "smrt" i "pad") nije na isti način delovala na različite (nacionalne) antropologije. Njen uticaj se, svakako, najmanje osetio u francuskoj antropologiji i studijama srodstva. Levi-Strossov projekat je nastavljen i, osim njega, u tom projektu su učestvovali i mnogi drugi. Istovremeno su razvijani i novi pristupi i perspektive istraživanja koje su se na značajniji način udaljavale od epistemoloških i teorijskih pozicija u klasičnoj antropologiji.¹⁰⁹ Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina pro-

¹⁰⁶ P. Sousa, op. cit. 266.

¹⁰⁷ Ibid, 297.

¹⁰⁸ Richard Feinberg, Some Overestimation in "The Fall of Kinship", *Journal of Cognition and Culture*, Vol.3, N° 4, 2003, 319.

¹⁰⁹ P. P. Schweitzer, op. cit. 5; Barry, S. Laurent, *Argument. Un demi -siècles'écoulé, L'Homme*, La question de parenté, N° 154-155, 2000, 9-20.

šlog veka, kao uostalom i danas, objavljene su značajne knjige u kojima se analiziraju tradicionalna pitanja u studijama srodstva poput terminologije srodstva i bračnih sistema i pravila, kao i one koje odražavaju promene i nove perspektive u ovom polju izučavanja.¹¹⁰ Takođe, izučavanje srodstva ni u britanskoj antropologiji nije doživelo tako dramatičan "pad" kao što je to bio slučaj u antropologiji u Sjedinjenim američkim državama.¹¹¹

Za razliku od klasične antropologije, kada je u različitim istorijskim razdobljima bilo moguće identifikovati dominantnu istraživačku paradigmu, u poslednjoj četvrtini prošlog veka se suočavamo s različitim mišljenjima o mogućnostima i načinima istraživanja srodničkih odnosa. Takođe, razlike između evropske i američke antropologije koje su, u zavisnosti od istorijskog perioda, mogle biti manje ili više naglašene, govore o paralelnom postojanju različitih teorijskih usmerenja. Međutim, u svakom od prethodnih perioda bilo je jasno, ili bar mnogo jasnije, koji je pristup bio dominantan i teorijski i metodološki usmeravao istraživanja većine antropologa i smatrao se mejnstrimom u studijama srodstva. To se svakako može tvrditi za evropsku, ili preciznije britansku i francusku antropologiju, koja je do poslednje četvrtine dvadesetog veka imala primat u ovom polju izučavanja. Uostalom, kako je napred već ukazano, istraživanje odnosa srodstva se nalazilo u osnovi svih velikih paradigmi mišljenja tog vremena, od evolucionizma preko struktural-funkcionalizma do Levi-Strosovog strukturalizma. Stoga ne treba mnogo da čudi da je paradigma koja je bila dominantna u širem disciplinarnom polju uticala i na pravac i karakter antropoloških istraživanja srodstva.

Izučavanje srodstva u savremenoj antropologiji se u mnogim aspektima na značajan način udaljilo od postavki i zaključaka kako teorije o grupama prekla, tako i Levi-Strosove teorije o bračnim savezima, Mardokove formalno-statističke analize. Kao i od shvatanja Šeflera i Lansberija o univerzalnosti nuklearne porodice i njihovog zaključka da genealoška struktura srodstva predstavlja osnovu za sve terminologije i sisteme srodstva.¹¹² Iako su preispitivanja klasičnih paradigmi istraživanja pokazale da mnoge pretpostavke i aspekti

¹¹⁰ Izučavanje polu-kompleksnih i kompleksnih sistema srodstva se osobito vezuje za Fransoaz Eritje i Elizabet Kope-Ružije. v. npr. Françoise Héritier, *L'exercice de la parenté...* (1981); Françoise Héritier-Augé, Elisabeth Copet, Rougier, (eds.), *Les Complexités de l'alliance. Les Systèmes complexes d'alliance matrimoniale*, Éditions des archives contemporaines, Paris, 1991.

¹¹¹ P. P. Schweitzer, op. cit. 5. Ovde ne mogu da navodim sve značajne radove koji su se pojavili u fransuskoj i britanskoj antropologiji u tom periodu, od kojih su neki već pomenuti, a neki će neki biti navđeni dalje u tekstu.

¹¹² Harold W. Scheffler, Floyd G. Lounsbury, *A Study in Structural Semantics. The Siriono System of Kinship*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1971, 37-38. Cf. D. M. Schneider, *A Critique of the Study of Kinship* ... 114, 122; F. Zimmermann, op. cit. 192.

tradicionalnih teorija o srodstvu nisu više održivi, preispitivanje nije dovelo do saglasnosti o tome kako treba izučavati srodstvo. Stoga Ladislav Holi smatra da, mada su kritike naših prethodnika nesumnjivo opravdane, savremeni pristupi nisu razvili onu vrstu "analitičkog poverenja i pouzdanosti koja je odlikovala disciplinu do sredine (dvadesetog) veka". Ovi novi pristupi, bez obzira na to koliko su važni ostaju, kako ukazuje, delimični i fragmentarni i nisu rezultirali jasnom i konciznom formulacijom nove teorije.¹¹³ Pre dvanaest godina kada je ovaj rad napisan, Holi je bio sasvim u pravu u tom smislu da savremeni period istraživanja odlikuje raznolikost pristupa i teorijskih orijentacija i da nije postojala jedna opšta teorija srodstva. Kao i u ostalim poljima antropološkog izučavanja, i savremene studije srodstva odlikuje postojanje različitih teorijskih orijentacija i analitičkih programa. Međutim, iako pažnju usmeravaju na različite aspekte odnosa srodstva, a ne uvek na srodnički sistem kao strukturiranu celinu, kao što je to bio slučaj u ranijem periodu, može se reći da su savremeni antropolozi koji se bave ovom vrstom analize postigli veću saglasnost oko statusa srodstva u okviru discipline i osnovnih teorijskih i epistemoloških pretpostavki nego što je to bio slučaj sedamdesetih godina dvadesetog veka. Dok je tada postavljano pitanje da li izučavanje srodstva uopšte ima budućnost, već duže vreme je sasvim jasno da ova vrsta analize i dalje predstavlja značajan teorijski i istraživački problem antropologije. Opšteg konsenzusa, naravno, nema kao što ga nikada nije ni bilo.

Takođe, u međuvremenu je Moris Godelije izneo svoju opštu teoriju srodstva.¹¹⁴ Smatrajući da je na osnovu dosadašnjih istraživanja moguće doneti neke opštije zaključke o karakteru odnosa srodstva u ljudskim društvima i njegovim istorijskim transformacijama, Godelije razvija svoju teoriju koju je izneo u *Metamorfozama srodstva*. Na taj način je prvi antropolog koji je posle Levi-Strosa razvio opštu teoriju srodstva. Iako je ovo delo zbog svojih zaključaka o porodici, braku i srodničkim odnosima, o nastanku i transformacijama srodstva u ljudskim društvima, izazvalo veliku naučnu i medijsku pažnju i iniciralo organizaciju kako naučnih skupova i rasprava, tako i javnih debata, u domaćoj nauci je prošlo sasvim neopaženo. Ova činjenica se, između ostalog, može objasniti i time da su zbog razvoja novih oblika porodice i srodničkih veza, kao i zbog socijalnih implikacija novih reproduktivnih tehnologija (NRT) i drugih tehnika u vezi s humanom reprodukcijom, u zapadnim društvima pitanja u vezi sa srodstvom prepoznata kao relevantan društveni problem o kome se već duže vreme vode naučne i javne debate. Postojanje opšte teorije, naravno, ne znači da su sva pitanja postavljena i rešena, što uostalom ni sam Godelije ne pretpostavlja. Naprotiv, ukazuje da mnogi aspekti i fenomeni u vezi sa srodničkim odnosima tek treba da budu razmatrani.

¹¹³ L. Holy, *Anthropological Perspectives on Kinship ...* 6-7.

¹¹⁴ M. Godelier, *Méthanorphoses de la parenté ...*

Uopšteno posmatrano, u antropologiji je došlo do napuštanja shvatanja da srodstvo, ekonomija, politika, religija ili rodni odnosi (*gender*) predstavljaju različite, jasno odvojene analitičke domene koje je moguće izučavati nezavisno jedne od drugih. Sa nastupajućim teorijskim i epistemološkim promenama do kojih dolazi u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka do tada uobičajene analitičke granice između istraživačkih polja (srodstvo, ekonomija, politika, telo, seksualnost) biće dovedene u pitanje i napuštene. Promene perspektive se, sumarno posmatrano, mogu izraziti na sledeći način: naglasak više nije toliko na pitanjima u vezi s društvenom strukturom i organizacijom, već je pažnja antropologa sve više usmeravana na analizu odnosa srodstva kao kulturnog i simboličkog sistema, na pitanja u vezi s kulturnim predstavama o društvenim odnosima koje nazivamo srodstvom, kao i na društvenu upotrebu srodničkih veza i politike srodstva ili na probleme u vezi s uticajem društvenih promena na porodicu, brak i srodstvo. U izučavanju odnosa srodstva su prihvaćeni i korišćeni koncepti o socijalnom procesu, "praksi"/svakodnevnom iskustvu i aktivnom delovanju ljudskih subjekata (*agency*), rodnim odnosima, telu i seksualnosti i konstruisanju pojma "osobe"/sopstva, socijalnim nejednakostima i odnosima moći u određenim istorijskim i etnografskim kontekstima.¹¹⁵ Takođe, poslednjih decenija se sve više izučavaju srodničke mreže koje se konstituišu u urbanim i drugim sredinama. Ova perspektiva podrazumeva istraživanja o tome kako se srodničke veze i odnosi redefinišu posle razvoda, kao i analizu novih oblika porodične organizacije koje se formiraju u tim okolnostima. Takođe se izučavaju i druge vrste "umrežavanja" u kojima se koriste socijalni, simbolički i metaforički potencijali srodstva. Istovremeno, predmet antropoloških analiza čine i problemi u vezi s (inter)nacionalnom ili (inter)etničkom adopcijom, kao i ona koja se odnose na promenu koncepta srodstva (pre svega u zapadnim društvima) do kog dolazi s razvojem novih reproduktivnih tehnologija. Istraživanja homoseksualnih praksi u različitim društvima i istorijskim epohama u antropologiji nisu nova, međutim, savremene orijentacije u studijama srodstva podrazumevaju i istraživanja braka i srodstvo osoba istopolne seksualne orijentacije u savremenim društvima.

Ukratko, sve više se ispituju srodnički odnosi i fenomeni u vezi sa srodstvom, a manje srodnički sistemi odnosno pravila i principi koji organizuju "polje srodstva" kao uređenu i interno strukturiranu celinu. Može se reći da ovaj poslednji, savremeni period studija srodstva odlikuje kritičko preispitivanje i udaljavanje od nasleđenih pristupa, teorijskih orijentacija i istraživačkih problema koji su pažnju usmeravali pre svega na formalne aspekte srodničkih sistema, na pravila

¹¹⁵ L. Stone, Introduction. The Demise and the Revival of Kinship ... 241 i d.; Introduction: Theoretical Implications of New Directions ... 2; L. Holy, op. cit. ...3-4; R. Parkin, *Kinship. An Introduction to Basic Concepts*, Blackwell, Oxford, 1997., ix-x; L. S. Barry, op. cit.

i internu logiku njihovog strukturiranja i funkcionisanja. Međutim, pogrešno bi bilo zaključiti da su anti-formalističke tendencije i/ili nova istraživačka pitanja i teorijske orijentacije dovele do napuštanja tradicionalnijih i formalnijih aspekata analize srodstva koji se primenjuju pre svega u analizi srodničke terminologije i bračnih sistema. Iako se više ne može reći da ova vrsta analize ima tako istaknuto mesto u antropološkoj teoriji i praksi kao nekada, antropolozi još uvek otkrivaju do sada nepoznate sisteme srodstva koji nameću nova pitanja.¹¹⁶ Takođe, i sama analiza terminologije srodstva više ne podrazumeva samo njihovu klasifikaciju i tipologizaciju ili otkrivanje bračnih pravila koji se u nekim slučajevima mogu "iščitati" iz terminologije. Dok je u ranijim izučavanjima srodničke terminologije interes istraživača bio usmeren na pronalaženje logički moćnih i empirijski efikasnih analitičkih sredstava klasifikacije, danas je naglasak sve više na širim socijalnim, istorijskim i kognitivnim problemima i procesima.¹¹⁷ Posebna pažnja se posvećuje pitanju strukturalno-istorijskih transformacija sistema srodničke terminologije što, kako teoretičari ukazuju, može da doprinese otkrivanju jednog reda podataka koji su od izuzetnog značaja za razumevanje istorije i društvenog života ljudi, a koji ne mogu biti ustanovljeni drugim sredstvima.¹¹⁸ Istorijska perspektiva se, kao što će biti pokazano, primenjuje i u analizi drugih aspekata i fenomena u vezi sa srodstvom. Istovremeno, antropolozi izučavaju i emotivni, društveni i metaforički aspekt i potencijal srodničkih veza koji se ispoljava kroz upotrebu srodničkih termina, što podrazumeva i upotrebu nadimaka i imena, kao i korišćenje srodničke terminologije u (re)definisaju prirode nekog socijalnog odnosa.¹¹⁹

Takođe, savremena antropološka istraživanja, pokazuju da je ipak prerano proglasiti da je došlo do nestajanja "na srodstvu zasnovanih društva", a još manje da savremenom svetu srodstvo više nema značaj i da je njegova važnost, posebno u savremenim (post)industrijskim društvima, irelevantna. Jer, i dalje postoje brojna društva u kojima srodstvo predstavlja značajan princip socijalne organizacije i regulisanja društvenih odnosa, posebno na Novoj Gvineji i južnoj Americi gde su antropolozi poslednjih godina otkrili, i nastavljaju da otkrivaju, nove, do sada ne-

¹¹⁶ v. M. Godelie, T. R. Trutmann, T. Sie Fat (eds.), *Transformations of Kinship ...*

¹¹⁷ D. B. Kronenfield, Introduction. The uses of formal analysis re cognitive and social issues, *Anthropological Theory*, Special Issue: Kinship, Vol. 1, N° 2, 2001: 147-172.

¹¹⁸ T. R. Trutmann, The whole history of kinship terminology in three chapters, *Anthropological Theory*, Vol.1, N° 2. 2001: 268-287.

¹¹⁹ Na primer, tako česta upotreba termina "brate" u komunikaciji nekih grupa mladih u savremenom srpskom, ali i drugim društvima; ili korišćenje simboličkih potencijala pojma "kume" i drugih u političkom diskursu. Zahvalna sam kolegi Slobodanu Naumoviću što je u svojim radovima, ali i tokom naših razgovora, ukazao na ovaj aspekt političkih diskursa u Srbiji.

poznate tipove i varijante sistema srodstva.¹²⁰ I u drugim regionima i u drugačijim tipovima društava srodnički odnosi i institucije i dalje imaju značaj, uprkos promenama do kojih dolazi pod uticajem procesa globalizacije i "oksidentalizacije". Iako ovi globalni procesi na različite načine utiču na redefinisavanje i transformisanje institucija i odnosa srodstva, teoretičari ističu da je srodstvo – pre nego srodnički sistemi – postalo globalni fenomen koji iza pojavnosti skriva značajne razlike u upotrebi i interpretaciji.¹²¹ Drugim rečima, ne samo da nije došlo do nestajanja značaja srodstva, već u uslovima savremenog sveta ono predstavlja važan princip organizacije široke mreže društvenih odnosa koja se prostire daleko izvan granica lokalnih zajednica neposredne (*face-to-face*) komunikacije, koje su bile klasičan predmet antropoloških istraživanja u prošlosti. Implikacije ove ekspanzije značaja srodstva su posebno jasno uočljive u "suptilno suprotstavljenom, ali uzajamno komplementarnom svetu svetske diplomatije". Pitanja u vezi sa transnacionalnim migracijama, internacionalnom adopcijom, vestačkim oplodavanjem, kao i pregovori o prenošenju biomedicinskih znanja van granica država-nacija, na najbolji način svedoče o značaju fenomena "globalnog srodstva".¹²²

I na kraju, možemo se složiti s Luis Lamfer kada kaže da se savremena antropološka istraživanja srodstva nisu "kao feniks" izdigla iz sopstvenog pepela, kako je to jednom prilikom formulisao Dejvid Šnajder. Pre se može reći da su se studije srodstva transformisale kako su antropolozi promenili način razumevanja društva i kulture, kao i društvenih i istorijskih procesa i odnosa. Drugim rečima, uočava se pre kontinuitet nego prekid u antropološkom izučavanju srodstva.¹²³ Iako se ne može reći da ova vrsta istraživanja ima centralno mesto u antropološkoj teoriji i praksi, kao što je bilo tokom istorije discipline, studije srodstva i dalje predstavljaju relevantno istraživačko i teorijsko područje antropologije. Drugim rečima, kako se Rapport i Overing slikovito izražavaju, "srodstvo je dobro kao što je uvek i bilo".¹²⁴ Čini se da su teoretičari srodstva u pravu kada kažu da "odnosi srodstva nisu spremni da nestanu, niti su na kraju svoje metamorfoze", već da i dalje predstavljaju relevantan teorijski problem antropologije.¹²⁵

¹²⁰ M. Godelier, T. R. Trautmann and F. E. Tjon Sie Fat, Introduction u : M. Godelier, T. R. Trautman and Franklin E. Tjon Sie Fat (eds.), *Transformations of Kinship* .. 3.

¹²¹ M. Herzfeld, *Global Kinship: Anthropology and the Politics of Knowing*, *Anthropological Quarterly*, special issue: Kinship and Globalisation, Vol. 80, N° 2, 2007: 313.

¹²² Ibid. 314.

¹²³ L. Lamphere, *Whatever Happened to Kinship Studies? Reflections of a Feminist Anthropologist*, u: L. Stone (ed), *New Directions in Anthropological Kinship* ...21.

¹²⁴ N. Rapport and J. Overing, op. cit. 2007:228.

¹²⁵ M. Godelier, *Métamorphoses de la parenté* ... 588.

Zorica Ivanović

On kinsip studies in the final decades of the 20th century

As a classical field of anthropological studies, gender studies have not remained outside the process of critical considerations and deconstruction of theoretical and analytical categories and the values of the discipline which characterizes the contemporary anthropological theory. As in the case of changes in the general theory and practice of anthropology, the reasons which have led to a transformation in the gender studies, are the result of theoretical arguments and controversies within the discipline, but to a significant degree, from outsider influences as well- the factors which are exterior in relation to the anthropology as a discipline. The contradictory character of the contemporary period in gender studies is being emphasized, with an effort to give the answer to the question what did the phrase "gender crisis" denote and whether the crisis signifies a broad trait of anthropological studies at that point in time. The article pays particular attention to the analysis of the criticism of the theoretical i methodological formalism of the classic kinship theories and to the perspectives aimed to prove that " kinship does not exist",

Key words: anthropology, kinship studies, reflexivity, "kinship crisis", new perspectives

Zorica Ivanović

De l'étude de la parenté dans les dernières décennies du XX^e siècle

Champ d'étude classique dans le cadre de l'anthropologie, les études de la parenté n'ont pas été laissées de côté dans le processus qui caractérise la théorie anthropologique contemporaine: réflexion critique, déconstruction des catégories théoriques et analytiques, déconstruction des valeurs de la discipline. De même que dans la théorie et la pratique de l'anthropologie générale, les moteurs de cette transformation dans les études de la parenté doivent être compris comme le résultat des débats théoriques et des controverses soulevés au sein de la discipline, sans négliger par ailleurs l'impact significatif des courants externes, c'est-à-dire des facteurs extérieurs à l'anthropologie. Dans cette étude, il s'agit de souligner le caractère contradictoire des études de la parenté à l'époque contemporaine, de fournir une réponse à la question de savoir ce qu'on entendait par l'expression "crise de la parenté", et d'établir si la notion de "la crise" représente une caractéristique commune aux recherches anthropologiques menées pendant cette période. Le présent article accorde une attention tout particulière à l'analyse des critiques dirigées contre le formalisme des théories de parenté classiques et aux perspectives théoriques qui avaient pour l'objectif de démontrer que les relations de parenté "n'existent pas".

Mots-clés: anthropologie, études de la parenté, réflexivité, "crise de la parenté" , perspectives nouvelles